

**XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Had- és Rendészettudományi Szekció
Budapest, 2013. április 16-18.
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar**

**AZ 1915. ÉVI ISONZÓ MENTÉN VÍVOTT
FEGYVERES ÖSSZECSAPÁSOK HARCÁSZATI ELEMZÉSE
ÉS TAPASZTALATAINAK FELHASZNÁLÁSA
A HARCÁSZATI FELKÉSZÍTÉS ELMÉLETÉBEN**

Jelige: *kapszli*

Dolgozat lezárásának időpontja: *2012. november*

Tartalomjegyzék

1. Előszó.....	2
2. Bevezetés.....	4
3. Külpolitikai előzmények	6
4. A hadszíntér terepviszonyai	11
5. Hadászati tervek és fölvonulás.....	15
6. Harcparancs állóvédelemre	21
7. A csaták lefolyása	25
8. A csatákat domináló harcászati elvek	32
9. Korszerűtlen harcászati doktrína.....	43
10. Távlati párhuzamok.....	47
11. Végző.....	53
12. Mellékletek.....	54
13. Képjegyzék.....	69
14. Bibliográfia	71

Előszó

Gimnazista koromban, mikor a történelem tankönyvet olvasva a „nagy háborúhoz” érkeztem, érdeklődéssel konstatáltam, miszerint „az első világháború többnyire sikertelen hadmozdulatok sorából tevődött össze”¹. Miután a tanórákon átvettük a konfliktus lefolyását és következményeit, évek múltán, az egyetemi hadtörténelem órán mélyültünk el alaposabban a világháború harcászataiban. Itt végül megismertük annak harcászati megoldásait; az új technológiai eszközöket, melyek a megfelelő helyi erőfölény és áttörő erő kialakításához szükségeltettek, illetve az összefegyvernemi és összhaderőnemi harc alapjait. A kérdés azonban megmaradt bennem, hogyan fordulhatott elő, hogy valamennyi hadviselő fél egyidejűleg hibás hadtudományi elveket alkalmazott, mely aztán a legtöbb hadművelet kudarcához is vezetett?

A kérdés rávilágított tanulási logikánk – meglehetősen ésszerű – menetére, mely a történelem minden korában rendszerint a nagy sikereket, a sorsfordító, fejlődést előmozdító eseményeket, újításokat, és annak következményeit emeli ki. A történelem folyásából alaposabban tanulni törekvők számára azonban – meglátásom szerint – hasonlóan tanulságosak lehetnek a nagy kudarcok, a fejlődést hátravető folyamatok, a törvényszerűen sikertelen hadműveletek. Hasonlóképp él ez a jelenség a tudományos munkák területén. Az általános, nagy hatású győzelmek sokadszori feldolgozásával szemben így én egy hadművelet – és egy harcászati doktrína – kudarcából kívánok tanulni, tanulságot nyerni.

Ennek vizsgálhatóvá tételére, szemléltetésére a hadmozdulatok egy körülhatárolható, részletesen leírható szakaszát szándékoztam kiválasztani. Ésszerűnek tűnt fel előttem, hogy minderre lehetőleg saját, nemzeti történelmünk egy epizódját használjam fel, melyből magunkra nézve a legtöbbet tanulhatunk, s mely küzdelmet mindezen felül – magunkénak is érezhetünk. Ezen szemléletem folytán részletesebb figyelemmel kezeltem munkám során a hadszíntér magyar csapatait, és – a történelmi objektivitás keretein belül maradva – fogtam fel „saját erőkként” a cs. kir. haderő magyarországi egységeit és a honvédcsapatokat. A keleti front és a balkáni hadszíntér harcaiban az orosz és osztrák-magyar, illetve a szerb és osztrák-magyar fél között meglehetősen aszimmetria mutatkozott; kiegyensúlyozatlanság az erőviszonyok terén valamint a haditechnikai kiszolgálásban, így a délnyugati, olasz frontvonal összecsapásait vettem számba, ahol a fent említett harcászati elvek a legtisztábban érvényesülhettek. Egy összekapcsolódó művelet sor megbontása nélkül, az 1915 júniusától

¹ Herber – Martos – Moss – Tisza: *Történelem 6*. Reáltanoda Alapítvány, Bp. 2002. 24. p.

annak decemberéig húzódó első-, második-, harmadik- és negyedik isonzói csatát választottam vizsgálatom tárgyául. Ez utólag is ideális példájának bizonyult az általam szemléltetni kívánt harcászati elveknek.

A hadtörténelem és a harcászat közös szegmense

Az általam átolvasott diákköri tudományos munkák kapcsán jutottam arra a megállapításra, hogy ezek tudományos mélysége – érthető okokból – mennyire korlátozott. Kifejezetten a hadtörténelmi témakörben, mely általánosabb, többek számára megközelíthető területet jelentett, találkoztam két-három irodalomból kidolgozott, referátum jellegű, ismeretterjesztő típusú munkákkal, melyek egy-egy témakör általános bemutatására törekedtek, bárminemű konklúzió elérése nélkül. Ennek hatására jelen munkámban a harcászati szint kiemelése a szándékom, melynek szárazföldi kérdéseiben – negyedéves, lövész szakirányú hallgatóként – legalábbis kezdetleges jártassággal rendelkezem. Ezáltal igyekszem a hadtörténelmen belül saját „szakterületemen” tudományos szint megközelítésére, mely által – nem közvetlen példák és iránymutatás alapján, hanem általános párhuzamok vázolásával – a történelmi téma is aktualizálhatóvá válhat. Mindeközben pedig a régóta érdeklődési területemként számon tartott hadtörténelem, azon belül az I. világháború témájával foglalkozhatok.

Bevezetés

A hadtörténelmi téma egyik sajátossága, hogy alaposabb és tágabb bemutatást kíván a vizsgált téma környezete is; annak pontos értelmezéséhez ismertetésre szorul ugyanis – a más tudományterületről érkező laikus számára kevésbé ismert – történelmi környezet is. Ennek megfelelően, a választott csatákat részletes és indokolatlannak tűnő távolságból közelítem meg, hogy annak minden elemét – általános és részletes helyzetét, a végrehajtó erőket, a hadszíntér terepviszonyait – kellő szinten bemutassam. A csaták teljes körű leírása teszi szemléletessé és érthetővé a munkám második felében kifejtett harcászati elméleti kérdéseket.

Az előszó során körvonalazott kérdésre keres választ elsődlegesen dolgozatom második szakasza; miszerint milyen univerzális jelenség alakított ki olyan helyzetet, mely során valamennyi, a hadtudomány élén járó hadviselő fél alkalmatlan harcászati elvekkel vonult háborúba? Számos konfliktus során találkozhatunk jobban és kevésbé felkészült, előrehaladottabb és elmaradottabb hadviselést folytató, alkalmasabb és hibás doktrínákat alkalmazó harcoló felekkel. Ezek a békeidőben és a megelőző háborúkban megvalósított szervezeti felkészülésre vezethetők vissza. Meglehetősen egyedi jelenség ezzel szemben, hogy a hadviselés ezen (viszonyítva) modern korszakában, mint a századforduló időszaka – ahol már nagy hangsúllyal bír a hadviselés elméleti háttere, melyet tudományos alapon, nemzetközi szinten vizsgálnak tapasztalt szakemberek; az egységes felkészítést kidolgozott harcszabályzatok, szakutasítások alapján végzik; a parancsnokok munkáját pedig a szaktudást összefogó törzsek segítik – kivétel nélkül az összes harcoló fél hasonló és hibás doktrínákat vezetett be. Ez a jelenség egy univerzális, valamennyi haderőt meghatározó külső tényező hatására enged következtetni. Habár ez rendszerint megfogalmazásra kerül a témát érintő tudományos munkákban – így nem egy radikálisan új tényező felfedése a célom – jelentőségét alig, igen csekély mértékben véltem felfedezni a hadtörténelem, kiemelten pedig a hadtudomány uralkodó paradigmarendszerében.

Dolgozatom mellékkérdése a fentiekkel összefüggő azon jelenség vizsgálata, mely által a sorozatos kudarcok és a felesleges vérontás után sem, vagy csak nagyon lassan következett be változás a vezetői gondolkodásban. Ennél a kérdésnél számba kívánom venni a harcászati elvek – konkrétan a harceljárások – átalakításának nehézségeit egy háború során, illetve az ezt hátráltató vagy elősegítő szervezeti kultúrák jellegét.

Végezetül olyan általános tanulságok levonása a célom, melyek új megvilágításba helyezéssel és bizonyos párhuzamok felállításával hasznosíthatóak – illetve újra felismerhetőek – a jelenkori harcászati felkészülés és vezetés számára.

Az egyetemes történelemtudomány egyik legnagyobb „erőssége”, hogy a példák szinte korlátlan számú tárházaként minden kérdésben útmutatással és tanulsággal szolgálhat. Jelen munkámban a hadtörténelem és harcászat közös területén kívánok hasonló felismerésekre jutni. A harcászati felkészülés, a harceljárások kiválasztása, alkalmazása és változása terén tett általános észrevételeken fölül, elemzésem reményeim szerint alkalmas lesz rávilágítani konkrét témaválasztásom, azaz az I. világháború előtti időszak bizonyos közös vonásait korunkéval; ezáltal szemléltetve a tárgy kiemelt aktualizálhatóságát.

Kutatómunkám során a vizsgált témákban részletes és széleskörű forrásanyaghoz tudtam hozzájutni. Az általános történelmi, illetve isonzói csatákat vizsgáló kérdésekben leginkább magyar összegző, értelmező irodalomra tudtam támaszkodni. Ezek nagyobbik része a népköztársaság időszakában készült, azonban az adott világnézeti vonások és nyelvezet leválasztása után szakmailag kompetens, hasznos forrásnak bizonyultak. Kisebbik része az 1944 előtti Magyarország szellemi munkájának terméke, jelenkori hazai munkával a témában alig találkoztam. Közvetlen forrásokat a korabeli hadműveleti naplók, helyzetjelentések, harcparancsok, térképek és vázlatok, illetve egyéb harci okmányok jelentettek, melyek a Hadtörténelmi Levéltár állományában teljes körűen hozzáférhetőek. Az első világháborús harcászati kérdésekben kutatásaim során túlnyomórészt külföldi (angol és német nyelvű) irodalom volt az iránymutatóm, ezen a téren még jellemzőbb a hiány a jelenkori magyar szakirodalom részéről, ez alól kivételt az egyetem (NKE) saját kiadványai képeznek.

Külpolitikai előzmények

„Az urak ott [Bécsben – P. D.] még mindig igen magas lóról beszélnek.”²

- Berlin külügyi megbízottja Ausztria-Magyarországnak
az olaszokkal szembeni diplomáciájáról

A történelmi komponens

Habár az általam vizsgálni kívánt esemény harcászati jelentősége akár önmagában is értelmezhető volna, a hadműveleti célok és a hadászati helyzet valódi megismeréséhez mégis szükségesnek találtam az ezt kialakító politikai és diplomáciai lépések felületes ismertetését, és a csata illetően távolról történő megközelítést. Ennek okán kívánok egy átfogó, mégis tömör áttekintést nyújtani a háborúhoz vezető történelmi komponens aspektusából, melyek rávilágítanak Olaszország törekvéseinek irányára, a hadműveletek kezdetekor fennálló általános- és részletes helyzetre, valamint a hadászati kezdeményezés kezdeti olasz dominanciájára.

Boldog békeidők³

Az Olasz Királyság csatlakozása a Német Birodalom és az Ausztria-Magyarország alkotta *kettős szövetséghez* már a szerződés létrejöttekor számos ellentmondást hordozott magában. Habár az Itáliát egyesíteni kívánó olasz politika az 1866-os háború porosz győzelmével (*Königgrätz*) legnagyobb céljait elérte, az olasz irredenta törekvések a további szomszédos olasz lakta (*Dél-Tirol, Trieszti-öböl*) területek megszerzését kívánták. Az olasz politika emellett folyamatosan kereste a Balkánra való behatolás lehetőségét, illetve Dalmácia is Róma expanziós céljai között szerepelt. Mindezen elképzeléseiben többszörösen az Osztrák-Magyar Monarchia közvetlen vagy közvetett szembenállásával találkozott.

A feltámadó olasz birodalomépítési vágy azonban távlatibb terveket is dédelgetett. Ezek közé tartozott a Földközi-tenger afrikai partvidékének birtokba vétele, e téren viszont angol, azonban még inkább francia érdekeket kereszteztek törekvései. Az ellentétek fegyveres úton való feloldásához azonban Olaszország egyedül nem érezte magát elég erősnek, emiatt kívánt a másik oldal, Németország felé is közeledni. Így jött létre 1882. május 20-án az ún. *hármasszövetség*, defenzív szövetséges kötelezettségekkel Franciaország és Oroszország

² *Sächsisches Landeshauptarchiv*. Dresden, 2075. csomó 5219. sz. in: Szabó László: *Doberdo, Isonzo, Tirol*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1977. 37. p.

³ lásd: 5. ábra

ellen (III. és II. cikk), míg jóindulati semlegességi kötöttségekkel az egyik szövetséges hatalom által kezdeményezett háború esetén (IV. cikk).⁴ A szerződéssel Olaszország aktívabb gyarmati politikát folytathatott Franciaország ellen, a váltakozó európai erőviszonyoknak megfelelően azonban rugalmasan lavírozhatott a két oldal között, pillanatnyi érdekeinek megfelelően. Egyedül Nagy-Britanniával került az olasz kormányzat mindenkor a szembehelyezkedést; ez utóbbival való fegyveres konfliktus ugyanis a britek stratégiai fontosságú támaszpontjai (Málta, Gibraltár, Szezi-csatorna) és tengeri fölénye által végzetes lehetett volna a sebezhető olasz haditengerészet számára. Ez a szempont később döntőnek bizonyult az első világháborúban való állásfoglalás során is.

A szövetségi szerződést öt éves időtartamra kötötték, Olaszország pedig érdekeinek megfelelően az I. világháború előestéjéig fenntartotta ezen társulás intézményét. 1887-ben – olasz kérésre – új cikket (VII.) iktattak be a szerződés szövegébe, melynek témája a balkáni rekompenzáció volt. Eszerint amennyiben bármelyik szerződő fél kénytelen a térség *status quo*-ját tartós okkupációval felborítani, úgy a másik partnert előzetes egyeztetések alapján meghatározott területi vagy más formájú kompenzáció illet meg.

Szarajevótól Isonzóig

Ausztria – Magyarország vezetése az 1914. július 18-i hadüzenettel (Szerbia ellenében) végeredményben balkáni pozícióinak és nagyhatalmi státuszának megerősítését várta. Hiába figyelmeztetett a magyar társult állam miniszterelnöke – gróf Tisza István – az erőviszonyok kedvezőtlen mivoltára, a császári és királyi haderő felkészületlenségére, valamint a Romániával és Olaszországgal való viszony tisztázatlanságára; ő volt a dualista állam egyetlen vezetője, aki határozottan állást foglalt a háború kezdeményezése ellen. A Szerbia elleni esetleges siker azonban a benyújtandó olasz kompenzációs igények kellemetlen kötelezettségével párosult. Így a Monarchia vezetése ennek figyelmen kívül hagyásáról döntött, gyakorlatilag kényszerpályára állítva az olasz külpolitikát. Eközben a nagyhatalmak – köztudomásúlag – felhasználták a konfliktust hatalmi ellentétek és a gyarmatok újraosztásának fegyveres rendezésére, s a hadüzenetek „körbeérésével” megkezdődött az első világháború. Ezen elképzelésének megfelelően Berlin július 6-án tájékoztatta Bécsét, miszerint „teljesen egyetért azzal, hogy a Szerbia elleni esetleges akcióról ne értesítsük se Olaszországot, se Romániát”⁵. A konfliktus eszkalálódásával Bécs idővel folyamatosan

⁴ Galántai József: *Magyarország az első világháborúban 1914-1918*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1974. 148. p.

⁵ Galántai József: *Szarajevótól a háborúig*. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1975. 170. p.

engedni kényszerült az olasz igényeknek, ezeket azonban mindig rossz ütemben, késve és nem elegendő mértékben volt hajlandó vállalni.

Mindeközben lángba borult Európa, és a meginduló hadműveletek – a nem várt erejű és intenzitású orosz mozgósítás és támadó műveletek eredményeképp – a központi hatalmak katonai kudarcaihoz vezettek (*Stallupönen, Gumbinnen, Drina*⁶). Ennek következtében a Monarchia külügyi vezetése rövidesen feltétel nélkül elismerte Olaszország kompenzációs igényeit a balkáni hódításra vonatkozóan, „Rómában azonban már nem akarták a nyereséget aprópénzre váltani”⁷. Az olasz törekvések erélyesebb kihasználására kínált lehetőséget a központi hatalmak újbóli offenzívájának kudarca, melyet a keleti hadszíntéren indítottak, s mely október végére véresen összeomlott, a cári haderőnek engedve át a kezdeményezést. Az olasz kormány hivatalosan 1915. január 11-én továbbította Bécs felé, hogy kompenzációs követeléseit már nem a Balkánra, hanem a Monarchia birtokában lévő területrészek (Dél-Tirol, Trieszt) átengedésére vonatkoznak.⁸ Az ennek teljesítésére vállalkozó osztrák-magyar elképzelés azonban a Conrad von Hötzendorf vezérkarfőnök és Tisza István magyar miniszterelnök ellenállásán megbukott.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy miután az olaszok bevonása a konfliktusba a központi hatalmak oldalán kudarcba fulladt, a cél már csupán az olasz semlegesség megőrzése lehet. A Monarchia vezetése ezzel kapcsolatban arra építette elgondolását, hogy Olaszország nem kockáztatja meg a fegyveres konfliktust annak ismeretében, hogy ezzel a Német Birodalommal is szembe kerülhet. Ennek megfelelően Bécs álláspontja fokozatosan merevebbé vált, a német diplomácia egyre erélyesebb kísérletei ennek megváltoztatására pedig nem jártak sikerrel. Olaszországban az irredenta vagy háborúellenes hangulat erősödésére vagy gyengülésére mégis az antant és a központi hatalmak közti erőviszonyok változása, és a hadviselő felek sikerei bírtak a legnagyobb hatással. Ez 1915 márciusában, a brit-francia flotta Dardanellák ellen indított műveletével és Przemysl elestével ismét az antant hatalmak javára billent.

Az olasz gazdasági elit és az udvar is a háború pártján állt, utóbbi ugyanis ezzel remélte kezelni a munkások és parasztok ellenállása szülte belpolitikai (társadalmi) válságot. Mindezek hatására az olasz kormány március 9-én az antanthatalmakhoz fordult, mely rövid úton elfogadott minden feltételt és igényt, melyet Róma feléjük intézett (ezek közé tartozott

⁶ A Drina-menti csata (1914. szeptember) az osztrák-magyar haderő Szerbia elleni sikertelen támadása, melynek kudarcát csak közvetve idézte elő Oroszország támadása.

⁷ Szabó László: *Doberdo, Isonzo, Tirol*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 30. p.

⁸ *Osztrák-magyar örökönyv. Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Bp. 1915. 87. p.

Dél-Tirol, az Isonzó völgye, az Isztriai-félsziget és tucatnyi dalmát sziget) a háborúba való belépés árán. Olaszország ezután sem kívánt feltétlenül fegyveres úton érvényt szerezni követeléseinek, innentől azonban már az erő pozíciójából tárgyalhatott; illetve tárgyalhatott volna, amennyiben fegyveres ereje kész a hadba lépésre. Bécs teljes olasz diplomáciájára átfogóan jellemző volt a rugalmatlanság és rossz helyzetfelismerés ötvözte, mely újra- és újra elkésett az olaszoknak nyújtandó engedményekkel és azok mértékével; mindig a kellőnél kevesebbet ajánlva. Le kell szögezni azonban, az olasz diplomácia magában hordozta az aktuálpolitikai szemlélet minden jegyét, mely a követelések folyamatos növelésével joggal válhatott hiteltelenné. Ezt a bizalmatlanságot erősítette a legutóbb 1912-ben olasz kérésre meghosszabbított szövetségi szerződés mindaddig hatályos mivolta. Megítélésem szerint összességében megállapítható, hogy az olasz politika – az igények következetes fokozása ellenére – nem kívánt feltétlenül háborúba szállni a központi hatalmak ellenében, s megfelelő területi engedményekkel többször is leszerelhető lett volna. (Kérdéses persze, ez a Monarchiával hasonló helyzetben álló Román Királyságra milyen hatással lett volna.) Ezt fejezi ki a római német megbízott, Matthias Erzberger megállapítása is; mely szerint „Bécsben körömszakadtáig ragaszkodtak a blöffelmélethez [*Olaszország fegyveres eltántorítása – P. D.*], és végső fokon a bécsi indolencia hátráltatta a tárgyalásokat. [...] A lavina megindult, Bécs ismét későn cselekedett.”⁹

A történelem tehát más utakat szánt Európának és népeinek, köztük Magyarországnak. Az olasz politikai vezetés 1915. április 26-án, az antant erők Dardanelláknál történt partraszállása után egy nappal szánta rá magát a fegyveres fellépésre. A Londonban aláírt titkos szerződés Rómát egy hónapon belül támadásra kötelezte. A római kormány május 4-én bejelentette a hármas szövetség felmondását. A hír szörnyű meglepetésként érte mind Berlint és Bécsét, a két hatalom egymást hibáztatta a helyzet ilyen alakulásáért. A hadászati helyzet (a központi hatalmakra nézve) kedvező alakulása ellenére az újabb és újabb osztrák-magyar ajánlatok már süket fülekre találtak Rómában. Eközben a német vezérkar közölte Conrad-dal, hogy a Monarchia irányában kifejezett szolidaritása ellenére Olaszország ellen közvetlen katonai segítséget nem lesz módja nyújtani.

1915. május 23-án az olasz nagykövet, Avarna herceg Bécsben átadta Olaszország hadüzenetét Ausztria-Magyarországnak. Az Itáliában tökekihelyezéssel és gazdasági érdekekkel bíró Németország egyelőre nem is lépett hadiállapotba Olaszországgal, csupán a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg. A Monarchia két társult államában azonnal

⁹ Bundesarchiv Potsdam, *Kancelláriai iratok. Italien 2442/8.* csomó, Kriegsakten 13/I. 65-89. pp. in: Szabó: i. m. 36. p.

megkezdődött a közvélemény Olaszország elleni hangolása, a mediterrán állam hitszegőként és árulóként való proklamálása, mely álláspontnak – érthető okokból – volt alapja. Ez azonban már nem változtatott a helyzeten; a sikeres keleti hadjárat ellenére a Monarchia igen nehéz katonai helyzetbe került, s olyan három frontos háború megvívására kényszerült, melyet a dualista állam politikai vezetése sosem tartott elképzelhetőnek, és melyre emiatt a vezérkar sem készült fel előzőleg. A nehéz harcokban lekötött és korlátozott anyagi ellátással rendelkező osztrák-magyar csapatoknak nem pusztán egy új fronton kellett ezután helytállniuk, hanem egy felkészült, feltöltött és friss erőkkel rendelkező új ellenséggel szemben. A gyors lefolyású, rövidesen lezárható háború vágyálma végleg szertefoszlott.

A hadszíntér terepviszonyai

„Kihasználva a terep adottságait és az alapos előkészítést, kemény ellenállást fognak tanúsítani, de az olthatatlan lendületek, kétség nélkül, le fogja győzni őket.”¹⁰

- III. Viktor Emánuel, Olaszország királya,
a hadszíntér megszemlélése után

Az arcvonal¹¹

Az Osztrák-Magyar Monarchia és az Olasz Királyság határvonala – az 1868-as Prágai béke mentén – a svájci határt képző Stilfsi-hágótól hatalmas S alakú vonalban nyúlt végig a Trieszti-öbölíig. Ez a közel 600 kilométeres szakasz képezte az első világháború egyik legvéresebb hadszínterét, melynek vonala az 1917. októberi caporettói áttörésig – kisebb beékelődésektől eltekintve – változatlan maradt. A területet jellemzően a hegyvidék dominálja, sokhelyütt 3000 méter magas, havas hegycsúcsokkal, sziklás fennsíkokkal, erdős középhegységekkel és meredek folyóvölgyekkel. Elmondható, hogy itt dült a hadtörténelem leghosszabb hegyi háborúja, sokszor az ehhez szükséges eszközök és felkészítés teljes hiányában. Az olasz támadási irány állandó és fő céljaként kegyetlen harc folyt az Isonzó folyó alsó- és középső szakaszán, mely csatáink helyszínét képi. Itt terül el a Doberdó-fennsík, mely nemzeti emlékezetünkben joggal ad jelentést az emberi szenvedés és a hősi áldozathozatal színtérének.

A domborzat¹²

A svájci határtól Dél-Tirol mentén az Alpok jelentette folytonos magashegység és keskeny fennsík alkotják a hadszínteret. Fontos utak vezetnek át a hágókon és hasadékokon (*Tonale-hágó, Judikária hasadék, Rolle-hágó*), ezek lezárása azonban könnyűszerrel megvalósult. Itt nagyobb csapatösszevonásokra és széles arcvonalon való támadásra nincs mód, nagyobb volumenű harcok csak a Hétközség fennsíkján (*Sette comuni*) folytak. Tovább haladva ezen az úton a Dolomitok hegyláncaihoz érkezünk, melynek változatos tagoltságú vonulatai között már szélesebb, jól járható fennsík húzódik. Ez az „örök hó és jég

¹⁰ „Favoured by the terrain and by careful preparation, they will put up though resistance, but your unquenchable dash will, without doubt, overcome them.” in: John R. Schindler: *Isonzo: the forgotten sacrifice of the Great War*. Praeger Publishers, Westport, 2001. 45. p.

¹¹ lásd: 6. ábra

¹² lásd: 7. és 8. ábra

birodalma, ahol a katonák is a jég és a hó alatt éltek”¹³. Elhagyva a későbbi (Piave mentén vívott) harcok szempontjából jelentős *Drei Zinnen (Punta de tre Scarperi)*¹⁴ hármass csúcsát, a Karni-Alpok nyugat-keleti irányú hegyláncai következnek. Ezután a Júliai-Alpok mentén lassan dél felé fordulunk, követve a több évig itt húzódó peremvonal vidékét. Itt lankásodó hegyoldalak mentén az Isonzó folyó völgye vezet minket, mely az Alpok déli völgyeiből kanyarogva ömlik a Trieszti-öbölbe.¹⁵ A folyót balról és jobbról is tekintélyes hegyoldalak fogják közre, lassan szélesedő völgye mellett az osztrák (német) lakosságú *Karfreit (Caporetto)*, majd az olasz *Tolmein (Tolmino)* fekszik. Innen folyamatosan megváltozik a táj jellege, és a köves, kopár fennsíkokat erdős hegyoldalak, gyér növényzetű rétek váltják föl. Az Isonzó jobb oldalán a széles és gazdag velencei síkság terül el; balról pedig a tenger felé fokozatosan csökkenő magasságú Karszt-fennsík. Ezt a *Görz (Gorizia)* városának vonalában húzódó, nagyjából 15 kilométer széles, nyugat-keleti irányú völgy, az ún. *görzi kapu* bontja meg. Nem sokkal a hadműveleti jelentőséggel bíró várostól délre találjuk a tragikus emlékü Doberdó-fennsíkot. Az ennek nyugati kiszögellésénél található *Monte dei sei Busi* már csupán 113 méter magas, melytől nem sokkal délre az Adria türkizkék vize tárul elénk, keletről pedig a híres kikötőváros, Trieszt épületei tűnnek föl.

Terepértékelés¹⁶

A legfontosabb tereptárgyat az általam vizsgált térségben – mint ahogy arra az egymást követő tíz csata nevéből is következtethetünk – az Isonzó folyó képezte, fontos terepakadályt jelentve a támadó félnek. Nagyban hátráltatta a mélységi betörés lehetőségét emellett a nehezen átjárható terep, mely így elsősorban a védőknek kedvezett, megnehezítette azonban az utánpótlás és hadianyag előrevonását is, illetve a harcászati, illetve magasabb szintű tartalék időbeni átcsoportosítását és harcbevetését. Ezzel szemben az olasz hadsereg a termékeny Velencei-síkságról a sűrű vasúthálózat segítségével minden eszközzel elláthatta az első vonalon harcoló csapatait, és a peremvonalhoz közeli kirakóállomásokkal rendelkezett. A kevésbé tagolt terepen az olasz erők gyorsan felvonulhattak és szétbontakozhattak a Monarchia megtámadására. Szerepet játszott még emellett az olasz vezérkar döntésében az Ausztria-Magyarország belső területeibe való betörés lehetősége; és a klagenfurti-laibachi

¹³ Szabó: i. m. 45. p.

¹⁴ Idegen nyelvű földrajzi- és helységneveknél azok meghonosodott alakját használtam. Amennyiben a tulajdonnév nem rendelkezett ilyen alakkal, úgy az akkori események idejében hivatalos (rendszerint német) nevét alkalmaztam, első használatánál ismertetve mai elnevezését is.

¹⁵ Szántó Imre: Az európai hadszínterek katonaföldrajza. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1964. 338.o.

¹⁶ lásd: 9-13. ábra

medencék elfoglalása után egy Zágráb-Bécs vagy Budapest irányú hadművelet indítása. Mindezek hatására lett az olasz hadsereg fő erő kifejtésének iránya és a támadó hadműveletek célja az isonzói határszakasz.

A Monarchia hadvezetése számára a legjobb lehetőséget az Észak-Itália területére beékelődő Tirol biztosította; mely egy, a Lessini-Alpok és Hétközség fennsíkjáról indított támadással, áttörve az olasz vonalakat és kijutva az északolasz síkságra, az isonzói szakaszon harcoló olasz főerők teljes bekerítésével kecsegtetett. Ehhez azonban a császári-királyi haderő nem rendelkezett kellő erőfölénnyel a háború első szakaszában. A síkságra a *görzi kapun* keresztül is kijuthattak az osztrák-magyar erők, itt azonban megnehezíthették az előretörést a támadás irányával párhuzamosan futó folyók, melyek nagyban korlátozzák a manőverszabadságot.¹⁷ A háborús felek – annak ellenére, hogy egy szövetségi rendszerbe tartoztak – egymással szemben a veszélyes terepszakaszokon állandó erődítéseket emeltek. Ezek elsősorban az Alpok hágóinak lezárását jelentették, valamint a saját erők nyugodt összevonásának és mozgásszabadságának biztosítását szolgálták.

Harcászati szinten a hadszíntér mindkét fél számára kíméletlennek mutatkozott. „A kopár Karsztot kisebb-nagyobb kőfalak szabdalják részekre, és a mészhegységre jellemző töbrök, dolinák (víznyelők, vízmosások) tarkítják.”¹⁸ A szélsőségesen változékony időjárás; a kietlen, száraz fennsík; a terepmunkákra alkalmatlan köves, sziklás felszín mind-mind alaposan megnehezítettek mindenfajta harctevékenységet. Utóbbi nem csupán a műszaki munkálatok megfelelő kivitelezését, hanem a halottak eltemetését és ellehetetlenítette, mely a nyári melegben meg-megújuló járványokhoz vezetett. Fontos nehézséget jelentett még a vízellátás mennyiségének és minőségének biztosítása, ezt azonban az osztrák-magyar hadimérnököknek sikerült kiterjedt csatornarendszer kiépítésével megoldani.

A hegyvidéki harc speciális körülményeit már az átcsoportosításkor sem vette figyelembe a dualista állam vezetése (jobban mondva nem volt módja figyelembe venni), így kerülhettek nagy számban főként az Alföldről vagy a nagyvárosokból származó ezredek a hadszíntérre. A katonák azonban néhány hét és súlyos veszteségek után alkalmazkodtak az újszerű viszonyokhoz; a nagyobb problémát a hegyi felszerelés hiánya jelentette, mely nem állt kellő számban rendelkezésre a csapatok számára, szemben az olasz harckiszolgáló támogatás mértékével.

A terepmunkák nehézsége a meredek röppályájú fegyverek; elsősorban a tüzérségi tűz elleni védelemben jelentette a legnagyobb hátrányt; ez a tagolt és barlangos Alpokban sokkal

¹⁷ Szántó: i. m. 353. p.

¹⁸ Szabó: i. m. 46. p.

kevesebb veszteséget okozott, mint az Isonzó mentén. A katonák eleinte dolinákban húzták meg magukat; „... a különböző kiterjedésű és mélységű [...] mélyedések a nyugati oldalon kivétel nélkül meredekek voltak. Így aránylag kevés munkával a szikla alá tudtunk jutni, itt védve voltunk az ágyútűz ellen. Az árkádokat állandóan mélyítettük, így születtek meg a később oly nagy szerepet játszott kavernák”¹⁹ – fogalmazza meg a harcok egyik résztvevője.

A környezeti hatások az első világháború valahány hadszínterén igen nagy szerepet játszottak a kiszolgáltatott katonák életében és így harctevékenységében, belátható azonban, hogy ez fokozottan igaz volt az isonzói harcokra, ahol nem csupán a csapatok harckészségére volt befolyással, hanem nagyban megnehezítette az alapvető harcászati műveletek, így a támadás és védelem végrehajtását.

¹⁹ Sipos Gyula: *17-esek a világháborúban*. Székesfehérvár, 1937. 59.o.

Hadászati tervek és fölvonulás

„A döntésnek az Isonzónál vagy annak közelében kell bekövetkezni”²⁰

- Jenő főherceg, az összevont délnyugati
arcvonal parancsnoka, 1915. május

Az olasz elképzelés

Luigi Cadorna hadseregtábornok²¹ 1914-ben foglalta el helyét az olasz királyi hadsereg élén; s mindjárt egy változó helyzetben és célok közepette kellett eleget tennie feladatainak. Olaszország a hármasszövetségtől elindulva a politikai semlegességen át rövidesen ugyanis az antant melletti katonai beavatkozáshoz jutott, az új vezérkarfőnököknek pedig kevés idő alatt kellett új terveket kidolgoznia az Ausztria-Magyarország elleni katonai műveletekhez. Az addig kidolgozott olasz elképzelések ugyanis – az erősebb félnek tekintett Monarchia ellenében – a hadászati védelem koncepciójából indultak ki.²² A kialakult helyzettel azonban az offenzív elgondolás került előtérbe, tekintve a dualista állam súlyos vereségeit Szerbiában és az orosz fronton; illetve az antant kibontakozó anyagi fölényét.

Az olasz támadás végső terve 1915. április 1-ére készült el. A csapatok felvonulásán már nem változtatott, nehogy felborítsa a korábban kidolgozott szállítási terveket, az Isonzó vonalán támadó 2. és 3. hadsereg számára azonban gyorsabb előrevonást irányzott elő, szétbontakozási terepszakaszát pedig közvetlenül a határ mögé helyezte, tekintve, hogy az ellenség közvetlen ráhatása (támadása) nem volt várható. Az olasz 1. hadsereg feladata a védekezés volt, és a támadó főerők biztosítása Tirol felől. A 4. hadsereg is támadó feladatokat kapott, melynek iránya *Toblach (Dobbiaco)* városa és a Tirolból a hátszágba vezető vasútvonalak elvágása volt. Az olasz vezérkar elképzelése azonban számolt a szerb hadsereg együttműködésével és párhuzamosan indított támadásával is; holott Cadorna is tisztában volt vele, utóbbi erre az osztrák-magyar erők legutóbbi visszavetése óta nem alkalmas. Nem volt reális a vezérkar erőszámvetése sem; hiszen az elmaradott vezetési elvek és a haditechnika nagyarányú fejlődésének következtében a korábban elegendőnek vélt háromszoros erőfölény sem hozta mindenkor a támadók sikerét. Olaszország pedig a háború kezdetén nem volt képes 35 hadosztálynál nagyobb erőt kiállítani.

²⁰ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár: *A Délnyugati Arcvonalparancsnokság iratai. II.104. k.u.k. Kommando der Südwestfront.* Op. Nr. 12. - 43.465. (80. doboz 12 663 sz.)

²¹ lásd: 17. ábra

²² Szabó: i. m. 49. p.

Az osztrák-magyar elképzelés

Az olasz haditervekkel szemben a Monarchia hadvezetése Olaszországgal szemben mindig is támadó szellemben kívánt fellépni; egy arcból mérendő, döntő csapással az Isonzó vonaláról, és egy bekerítő csapással Tirol térségéből, mely által egy gyors hadművelettel felgöngyölíki az olasz védelmet, és megsemmisítik az mozgósított, felvonuló főerőket.²³ A közvetlenül az első háború előtt jóváhagyott mozgósítási terv szerint „I” (*Italien*) háború esetén 40 hadosztályt szándékozott a császári-királyi vezérkar a olaszok ellen felvonultatni. Amennyiben Szerbia hadba lépésével a Balkánon is front nyílik, úgy Ausztria-Magyarország 30 hadosztály erejű csoportosítást tervezett Olaszország ellen felállítani. Az esetben pedig, ha Oroszországgal is fegyveres konfliktusba kerül a Monarchia, 35 hadosztály harcra vetését tűzték ki, mindezt a balkáni front nélkül. Bécsben ugyanis azt az esetet, hogy a Monarchiának egyidejűleg három frontvonalon kelljen hadat viselnie, a háború előtt egyszerűen elképzelhetetlennek tartották. A császár és kormányai tehát a háború kezdete után nem sokkal kénytelenek voltak feloldani a lehetetlenségről alkotott nézeteiket, és az a helyzet állt elő, hogy „az olaszok, hadászati védelemre készülve, végül is kénytelenek voltak támadni, a Monarchiának pedig, amely mindig támadó háborúra törekedett, védelemre kellett berendezkednie”.²⁴

Az erőviszonyok tehát már a hadműveletek kezdetétől dominálták a felek lehetőségeit. A németek ekkor még, saját érdekeiknek érthető szem előtt tartásával, az oroszok elleni támadás sikereinek kifejlesztését pártolták, majd a Szerbia ellen való fordulást, ennek megfelelően nem is vezényeltek erőket az osztrák-magyar csapatok megerősítésére. Conrad vezérkarfőnök kezdetben arra számított, hogy a határvédelmet ellátó gyenge harcértékű csapatok nem lesznek képesek az olasz támadás érdemi feltartóztatására, és a *Laibachi* (*Ljubjana-i*) medencében gyülekeztetett 5. hadsereggel az előrenyomuló olaszok jobbszárnyára mér csapást. A Balkán-erők parancsnokságának azonban sikerült meggyőznie a vezérkart, hogy az erőket az Isonzó vonalán, állóvédelemben összpontosítsák. Előbbi ugyanis, jobban ismerve csapataik állapotát, melyek még nem heverték ki a Szerbia elleni veszteségteljes harcokat, tisztában volt az ellenlökés kivitelezhetetlenségével. „A döntésnek az Isonzónál vagy annak közelében kell bekövetkezni”²⁵ – terjesztette föl Jenő főherceg, a balkáni osztrák-magyar erők parancsnoka. Bécsnek végül – kiemelkedő szállítási- és

²³ Galántai József: *Magyarország az első világháborúban 1914-1918*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1974. 190. p.

²⁴ Szabó: i. m. 58. p.

²⁵ HM HIM HL i. m. Op. Nr. 12. - 43.465. (80. doboz 12 663 sz.)

menetteljesítményeket produkálva – sikerült a balkáni arcvonatról átcsoportosítva és újabb népfelkelő hadosztályokat alakítva 14 hadosztály erejű osztrák-magyar katonát az újonnan megalakított *összevont délnyugati arcvonat* kötelékében fölvonultatnia. (Ebbe beletartoznak nem csupán az Isonzó terepszakasz, de a tiroli és karintiai védőkörletbe rendelt erők is.) Az efölött diszponáló Jenő főherceg törzsével *Marburgba* (*Maribor*) települt át, és késlekedés nélkül kiadta a védelemre vonatkozó harcparancsát, melynek részletes ismertetésére a hadműveleti szint tárgyalásánál kerül sor.

A Monarchia hadvezetése ügyesen mozgatta magasabb egységeit, és kihasználva Szerbia képtelenségét offenzíva indítására, ütőképes erőit a veszélyes irányba csoportosította, ezáltal sikeresen teljesítette a hadászati védelem megszervezésének követelményeit. A felvonuló és szétbontakozó 200 000 osztrák-magyar katona létszáma mintegy feleannyi volt a támadó olasz félnek, az általánosan kétszeres erőfölény pedig – ügyesen képzett helyi erőfölény és mélységi átütő képesség híján – kevésnek tűnt az olasz célok teljesítéséhez.

Rövid kitekintés az erőviszonyok kérdésére, a hadszervezet függvényében²⁶

Az erőviszonyok tehát nem döntően az olasz fél javára billentek, a támadó elképzelés megvalósítása ugyanis, a kor harcászatának egyelőre megoldatlan kérdései miatt – a megnövekedett tűzerő, a mozgó páncélozott járművek hiánya, a fegyvernemek korlátozott együttműködése, a gyalogság harcrendjének tömörsége – igen kétséges volt.

Mint már említettük, az olasz gazdaság a háború kezdetén 35 hadosztályt volt képes kiállítani, a háború első hónapjai után pedig csupán „még inkább nyilvánvalóvá vált a szükségletek és a teljesítőképeség közötti aránytalanság.”²⁷ Az olasz hadiiparra a külföldtől való nagyfokú függés volt jellemző, mind haditechnika és nyersanyagok terén. Ez megmutatkozott az olasz hadsereg egységeinek, alegységeinek harcértékénél is, mely sok tényezőben elmaradt osztrák-magyar társaikétól. Egy olasz hadosztálynak, melyet 12 *zászlóalj* alkotott, 32 tábori ágyúból álló *tüzérosztály* és 24 kollektív fegyverként szereplő géppuska erősített meg. Ugyanezen – döntő jelentőségű – fegyvertípusoknál a Monarchia 14 *zászlóaljas* hadosztályában 30 tábori ágyút, 12 nehéz tábori tarackot és 28 géppuskát tudott szembeállítani. A könnyű tábori tüzérség megfelelően ki volt egészítve, jelentős hiány mutatkozott azonban hegyi lövegek terén, olasz nehéz tüzérség pedig – a maga 112 ágyújával – mondhatni alig létezett.²⁸

²⁶ lásd: 19. és 20. ábra

²⁷ Szabó: i. m. 52. p.

²⁸ Schindler: i. m. 42. p.

Az olasz hadsereg szárazföldi haderőnemében négy 250 fős *gyalogszászad* és egy *géppuskás szakasz* (2 géppuska) alkotott egy *zászlóaljat*, melyek hármásával voltak *gyalogezredekbe* szervezve. Egy-két ún. *bersaglieri zászlóalj*, egy *tüzérezred* (32 löveg) és négy *gyalogezred* képezte az olasz *gyaloghadosztályt*, közel 12.000 katonát kiállítva. A legmagasabb harcászati köteléket a két *gyaloghadosztályt*, egy *bersaglieri-* és egy *lovasezredet*, egy *hadtest-tüzérezredet*, továbbá különböző szakcsapatokat tartalmazó *hadtest* képezte.²⁹ Ez összesen 40.000 katonát és 100 löveget jelentett. A gyalogság azonban komoly hiányosságokkal küzdött a háború kezdetén, a taktikai jelentőségű géppuskás szakaszok sokhelyütt hiányoztak vagy nem voltak feltöltve, ezen kívül a málhásállatok, szállítóeszközök számában jelentkezett hiány. A már említett *bersaglieri* alegységek az olasz haderő elit gyalogos alakulatai voltak, alaposabb kiképzéssel, külön előjogokkal, és széles karimájú, tollas kalappal. Hadrafoghatóság kérdésében ezen csapatok álltak a legmagasabb fokon. Ezen felül alakulataikat hegyi hadviselésben képzett, sziklamászásban járatos, kiválóan edzett katonák alkották.³⁰

*

Az osztrák-magyar szárazföldi haderő az olasz hadszíntérre felvonultatott csapatai egyedül haditapasztalatok terén álltak egyértelműen az ellenség fölött. A harci kiszolgálás és támogatás, a fegyverzet és felszerelés terén nagyobb feltöltetlenség mutatkozott a k. u. k. erőknél, ezt azonban nagyban ellensúlyozta az alegységek harcászati vezetésében való jóval nagyobb jártasság, a fejlettebb és korral jobban haladó harceljárások.

A Monarchia erőinek túlnyomó részét az 1867-es kiegyezéssel felállított ún. közös csapatok alkották, a birodalom egész területéről sorozva, német vezényleti nyelvvel. Ennek támogatására és esetenként karhatalmi feladatokra szolgáltak a külön kormányok irányítása alá tartozó *magyar királyi honvéd-* és *osztrák landwehr* alakulatok. A közös ezredek szervezetében négyes tagolódás, így négy-négy *zászlóaljanként* négy-négy *szászad* tevékenykedett, míg egy *honvédezred* három *zászlóalja* három vagy négy századból épült föl. Géppuskák számában a *zászlóaljak* azonos erővel, két-két darabbal bírtak. A közös és honvéd *gyalogezredek* egyaránt négyes rendszerben alkottak egy-egy *hadosztályt*. Azonban míg a közös hadosztályok gyalogságát egy *tüzérezred* (30 löveg) és egy *tarackosztály* (12 löveg) támogatta, a honvéd hadosztályokat egy *tábori ágyús ezreddel* és általában két-három *tüzérüteggel*, azaz 32-36 *tábori ágyúval* erősítették meg. A legnagyobb méretű harcászati

²⁹ David Nicolle: *The Italian Army of World War I*. Osprey Publishing, Oxford, 2003. 22. p.

³⁰ uo. 24. p.

rendeltetésű magasabb egységként funkcionált a két-három gyaloghadosztályt magába foglaló *hadtest*, mely természetesen számos támogató és kiszolgáló elemet tartalmazott, így műszaki, híradó és hadtápcsapatokat. Egy szervezetszerűen felépített hadtest állományába 40.000 katona és 134 löveg tartozott.³¹

Hadműveleti szint

Az olasz hadsereg felvonulása a hármasszövetség felmondásának napján, 1915. május 4-én kezdődött, míg az alakulatok hadiállományra emelése és a teljes mozgósítása május 18.-ra fejeződött be; a még márciusban kiadott ún. rejtett mozgósítási intézkedés eredményeképp, melyet az április 1-én keltezett hadműveleti intézkedés öntött formába, rendelkezve a hadtestek már ismertett közelebbi- és távolabbi céljairól, további támadási irányairól vagy védelmi feladatairól.

A főerők északi csoportját alkotó 2. *hadsereg* (három hadtest, összesen hat hadosztály) a Monte Maggiorétól Cormonsig terjedő határszakasszal szemben bontakozott szét, hogy az Isonzó völgyének birtokbavételére indított támadással tegyen lehetővé egy Krainburg-Laibach irányú offenzívát.³² A hadsereget a szervezetszerű alegységei mellett nagyszámú alpini és bersaglieri egységgel erősítették meg.

A déli csoportot képző 3. *hadsereg* három hadtestét két lovashadosztállyal, valamint két kerékpáros- és hét pénzügyőr zászlóaljjal egészítették ki. Ez a csoportosítás a 2. hadsereg felelősségi körzetétől délre, a tengerig terjedő arcvonalon kapott támadó feladatot, mely első lépésben a görzi medence és a Komeni-fennsík elfoglalása volt, ezáltal a várt harcászati siker hadműveletivé fejlesztése a Laibach és Trieszt – Fiume irányú tovább támadással.³³

Hadászati tartalékba előbb három, majd még két mozgósítással felállított hadtest került, összesen tíz hadosztállyal, melyet a 3. és 4. lovasho. egészített ki. Ezzel az Isonzó terepszakaszon, azaz a főerőkifejtés irányában az olasz vezérkar 13 hadosztályt összpontosított egy közel 100 kilométer széles arcvonalon (nagyságrendileg 156.000 katona az első hadműveleti lépcsőben), melyet hadászati tartalékként egy további 12 hadosztály erejű csoportosítás erősített meg.

*

³¹ Sziij Jolán - Ravasz István: *Magyarország az első világháborúban: lexikon A-Zs.* Petit Real Könyvkiadó, Bp. 2000. 772. p.

³² lásd: 14. ábra

³³ Schindler: i. m. 41. p.

A császári és királyi haderő szorongatott helyzetében is – a már említett átcsoportosítás eredményeképp – sikeresen vonultatta föl nagyobbbrészt a szerb frontvonalról, kisebb részt (és későbbiekben) a keleti hadszíntérről átszállított, illetve újonnan fölállított népfelkelő alakulatait a váratlan fenyegetés elhárítására. Az Isonzó terepszakaszon Karfreit városától Auzzán és Görz-ön át, a Doberdó-fennsík mentén az Isztriai-félsziget partján fekvő Parenzóiig négy védőszakaszra bontva az osztrák-magyar 5. *hadsereg* látta el a Monarchia védelmét.³⁴ Ennek vezetését a horvát származású *Borojević Svetozár* altábornagy³⁵ nyeri el, aki törzsével Adelsbergben rendezkedik be.

Elhatározásának megfelelően a XV. *hadtest* (1. és 50. hadosztály) Tolmein körzetében és az Isonzó keleti partján Salcano-ig (Solkan) foglalt védelmi állást; az olaszok Laibach irányú támadását megakadályozandó. A XVI. *hadtest* (18., 57., 58., 93., 94. hadosztály) védőkörzete ennek megfelelően a Salcano-tól a Trieszti-öbölíig terjedt;³⁶ a védelem ezen szakaszának kulcspontjait a Görznél az Isonzó jobb partján kiépített hídfő és a Doberdó-fennsík jelentette. Hadműveleti tartalékot a 48. hadosztály képzett, mely nagyjából a két hadtest sávhatárainak találkozása mögött, Dornberg körzetében összpontosult.

A cs. kir. haderő tehát az olasz arcvonalon merev állóvédelemre rendezkedett be, minél kevesebb terület feladásával, és az ellenségnek minél súlyosabb veszteség okozásával, mely védelemnek központi és legfontosabb feladatát az 5. *hadsereg* látta el. Az osztrák-magyar műszaki alakulatok és a teljes harcoló állomány sietve megkezdte a terep előkészítését, védelmi sávjának műszaki megerősítését és a tűzrendszer megszervezését; hogy a támadó erőket szervezett védelem várja, miközben a megfelelő szakcsapatok a híradó rendszer felállítását, a logisztikai szervek az anyagi ellátást szervezték meg.

Kérdéses volt azonban, hogy a Monarchia haderejének teljesítőképessége – mely a korábbi felőrlő harcokban (kifejezetten az Oroszország elleni *Kárpáti-téli csata* és a Szerbia elleni *Drina-menti csata* folyamán) elveszítette a kiképzett sorállomány tekintélyes részét és a hivatásos csapattiszti állomány túlnyomó többségét – hosszú távon meddig tartható fenn az olasz túlerő ellenében. Az egyre csekélyebb mennyiségű anyagi ellátás és az újonnan felállított alakulatok korlátozott (50-70%-os) feltöltöttsége csak súlyosbították az előbbi problémákat. Mindezt osztrák-magyar részről (a terep adottságainak kihasználása mellett) egyedül a harcászati vezetés magasabb szintje és a katonák bátor kitartása ellensúlyozhatta.

³⁴ lásd: 14. ábra

³⁵ lásd: 16. ábra

³⁶ Julier Ferenc: 1914-1918 - *A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933. 78. p.

Harcparancs állóvédelemre

„Novara, Mortara és Lissa dicső emlékei, melyek fiatalkorom büszkeségét alkották; Radetzky, Albrecht főherceg és Tegetthoff szelleme, melyek tovább élnek szárazföldi és tengeri erőimmél, biztosítják, hogy délen is sikeresen megvédjük a monarchia határait.”³⁷

- Ferenc József császár és király deklarátuma
az olasz hadüzenetre, 1915. május 23.

A harcászati elgondolás

Az osztrák-magyar délnyugati frontparancsnokság elgondolása – a lehetőségek nem túl bő mivoltából fakadóan – meglehetősen egyszerű és egyértelmű volt; a folyamatosan kiépülő állások megerősítése és védelme az utolsó emberig.³⁸ Szilárd állóvédelem felállításával és folytatásával az ellenségnek olyan mértékű veszteség okozása, mely azt céljai teljesítésében megakadályozza; vagy a realisabb elképzelések szerint, az olasz hadsereg feltartóztatása mindaddig, míg a más hadszíntereken elért sikerek által felszabadult erők átcsoportosíthatók a szorongatott olasz arcvonalra. Boroevics vezérőrnagy harcparancsa harcfeladatában tehát megegyezett a védelem általános elveivel; az erőviszonyoknak és a terepviszonyoknak megfelelően átmeneti védelmi tevékenység, a kezdeményezés későbbi átvételének megalapozásához. A hangsúly viszont valójában az *átmeneti* szón nyugodott, ugyanis a Monarchia vezérkara nem volt képes prognosztizálni, mikor is válhat képessé a balkáni vagy orosz arcvonalon áttörő hadműveleti siker elérésére; ahogyan azt sem, korlátozott utánpótlási képességeivel és hadigazdaságának egyre nehezkesebb teljesítményével meddig lesz képes az egy arcvonalon harcoló olasz hadsereg feltartóztatására.

Visszatérve azonban a harcászati szint kérdéseire, a hadtestparancsnokságok elsődlegesen meghatározták, hogy a védelmet aktívan kell vezetni, erős tartalékokat kikülöníteni és meglepni az ellenséget, amely harceljárásainkat még nem ismeri.³⁹ Nagy figyelmet fordítottak a műszaki előkészítés kérdéskörére, miszerint nemcsak a tartalékoknak,

³⁷ „Great memories of Novara, Mortaro, and Lissa, which constituted the pride of my youth; the spirit of Radetzky, Archduke Albrecht, and Tegetthoff, which continues to live in my land and sea forces, guarantee that in the south also we shall successfully defend the frontiers of the monarchy.” Schindler: i. m. 47. p.

³⁸ HM HIM HL: Az 5. hds. I. sz. parancsa. II. 134. k.u.k. XV. Korpskommando. Op. Nr. 804. - 1882. (516. doboz 1262/12. sz.)

³⁹ HM HIM HL: A XVI. hadtest iratai. II. 135. k.u.k. XVI. Korpskommando. Op. Nr. 1085. - 2009. (520. doboz 1000/10. sz.)

hanem a peremvonalon elhelyezett erőknek is elsőrendű kötelessége a védelmi létesítmények tökéletesítése. A harcparancsok elrendelték legalább ötsoros drótakadály vagy más nem robbanó műszaki zár telepítését. Az ellenég legnagyobb mérvű pusztítása érdekében a gyalogság tüzmegnyitási terepszakasza csak 100 méterre volt kijelölve az első állásoktól. A fegyverek tüzelési szektorait éjszakai használatra is ki kellett jelölni, illetve a peremvonalra közvetlen irányzású „közelharc” lövegek telepítését írták még elő a kiadott harcparancsok.⁴⁰ A délnyugati arcvonal-parancsnokság intézkedett az Isonzó előtt húzódó vasútvonalak, illetve a folyó valamennyi vasúti és közúti hídjának robbantásáról. Felrobbantották emellett a Dottori-öntözőcsatorna gátjait is, ezzel egy közel 5 kilométer hosszú, 300 méter széles és 2-3 méter mély elárasztott terület létrehozva, mely később (az első isonzói csata során) jelentős terepakadályként funkcionált.⁴¹

Az Isonzó vonalában egy nem elégséges létszámú, ámde szervezett és elszánt osztrák-magyar hadsereg várta a kitörő vihart, s az első koncentrált olasz csapást, mely hamarosan rátörni készült.

Bevezető harcok

1915. május 23-án délután a csapatok is megkapták a hírt a hadiállapot beálltáról, mellyel kezdetét vették az ellenségeskedések. Az olasz erők megkezdték az osztrák-magyar védelem harcfelderítését, és a határt átlépve felzárkóztak annak peremvonalára. A főerőt alkotó 2. és 3. hadsereg június 22-ig érte el teljesen a kijelölt megindulási terepszakaszait és készült föl a támadásra.

Az ezalatt eltelt közel egy hónap az olasz vezérkar módszerességét és óvatosságát tükrözi, melyhez hozzájárult a csapatok felkészületlensége támadó műveletre, illetve a mozgósítással kiállított hadászati tartalék későbbi beérkezése. Az így kialakult késedelem azonban elvetette az olaszok számára a meglepetésből és az ellenfél felkészületlenségéből származó előnyöket, és lehetőséget biztosított a Monarchia csapatainak arra, hogy szervezett védelemmel várhassa az olasz főerőket. Ebben az aspektusban tehát az olasz késedelem felfogható a hadvezetés tapasztalatlanságából fakadó hibának is.

Mindeközben az előrenyomuló század és zászlóalj erejű alpini alegységek erőszakos felderítéseikkel igyekeztek fontos tereppontokat megszállni, és ezáltal minél kedvezőbb feltételeket biztosítani a főerők harcbevetéséhez. Az Isonzó alsó szakaszán, ahol az osztrák-

⁴⁰ HM HIM HL: *A XVI. hadtest iratai. II. 135. k.u.k. XVI. Korpskommando.* Op. Nr. 1085. - 2009. (520. doboz 1000/10. sz.)

⁴¹ Lukachich Géza: *A Doberdó védelme az első isonzói csatában.* Athenaeum, Bp. 1918. 21-22. pp.

magyar peremvonal a folyó vonalától távolabb húzódott, június 1-én keltek át az olasz erők, és foglalták el a part menti síkság településeit (Ronchi, Monfalcone). Ennek hatására a folyó középső szakaszán is megkísérelték a lendületből való átkelést, itt azonban már az annak jobb partján kialakított *tolmeini* és *görzi* hídfők védőállásaiban elakadtak. Az olasz vezetés ezután – gyors sikerek kieroszakolására – hadosztályait 1-2 km széles arcvonalon bontakoztatta szét, hogy masszív túlerejét kihasználva vigye döntésre a harcot; a géppuskák tüze a tömör olasz harcrendben azonban óriási veszteségekkel verte vissza azok tömegrohamait.⁴² Mindezt már csak a hídfő védelmét biztosító két magaslat – a Monte Sabotino és a nyugati oldalt védő Podgora – elleni sikertelen rohamok is lehetetlenné tették, előbbiekről ugyanis kitűnő oldalazó tűz alatt lehetett tartani a görzi hídfő támadását megkísérlő olasz csapatokat.

Az olasz erők ezután észak felől igyekeztek, az Isonzón átkelve, a hídfő megkerülésére törekedni, azonban a Plava és Birtof között védekező császári-királyi 18. hadosztály szívós védelmén sorra elakadtak támadásaik. A megalapozatlan, korlátozott előkészítéssel illetve együttműködéssel ellátott olasz támadások eközben az Isonzó arcvonal szinte teljes középső szakaszán folyamatosak voltak, rendre kudarcba fulladva a szilárd osztrák-magyar ellenálláson. Ezek a június 8. és 18. között vívott akciók és ütközetek azzal a csekély eredménnyel szolgáltak az olasz haderő számára, hogy sikerül a Plavánál átkelve az Isonzó bal partján hídfőt foglalni, ennek kis kiterjedése azonban nem tette a hídfőt alkalmassá későbbi nagyobb szabású művelet kiindulási pontjának.

A védelem gyenge pontjait kereső támadások eközben Görztől délnyugatra is folytatódtak, az itt küzdő 4. olasz (dél-piemonti) hadosztálynak azonban minden rohama véresen összeomlott. Ezen az arcvonalon az előreugró Doberdo-fennsík osztrák-magyar (többnyire magyar) védőinek volt kiemelt szerepe, ahol is a tüzérség tudta a szomszédos sávhatáron támadó olasz harcalakzatokat hatásos tűz alatt tartani.

A védelem északi szakaszán azonban születtek olasz eredmények – az Isonzón átkelve, hat alpini zászlóalj meglepetésszerű támadásával megszállták az annak bal partját uraló Krn hegycsúcsot, az olaszok által Monte Neró-nak, Fekete hegynek nevezett magaslatot. (A csúcsot a 4. honvédezred egy zászlóalja védte, mely nemrég érkezett be a Kárpátokból; az ezred az éjszaka átszivárgó olaszok által véres közelharcban teljesen felszámoltatott.⁴³) Az osztrák-magyar hadsereg-parancsnokság intézkedett a hadműveleti fontosságú hegy visszavételéről és az olasz erőknek a folyón túlra szorítását szolgáló ellentámadás elrendeléséről. A XV. hadtest egységei június 3-án kezdték meg támadásuk, a hegyi

⁴² uo. 30. p.

⁴³ Schindler: i. m. 49. p.

felszereléssel nem rendelkező (többnyire honvéd) csapatok előretörése azonban néhány óra után megrekedt, az olaszoknak hagyva a kiemelkedő tereppontot. „Ha a honvédhadosztálynak magas hegységben való további alkalmazása erőszakoltatik, az meg fog semmisülni”⁴⁴ – jelenti a beérkező VII. hadtest 20. honvédhadosztályának parancsnoka.

A puhatolódzó és harcfelderítő támadásoknál erőszakosabb és nagyobb erővel végrehajtott – a lendületes előrenyomulásban reménykedő – előkészítő támadások olasz szempontból azzal a kétes értékű sikerrel jártak, miszerint Cadorna és a vezérkar is felismerte, melyek a Monarchia védelmének sarokpontjai, és így a tervezett nagy olasz offenzíva közelebbi céljai. Eszerint a görzi kapun átívelő, Görz-Wippach irányú támadás sikerének előfeltétele a tolmeini hídfő felszámolása, illetve az előbbi terepszakaszt oldalazni képes Doberdó-fennsík elfoglalása. Ennek megfelelően – hosszú és keserves hónapokon át – az olasz erőfeszítések középpontjában az osztrák-magyar védelem ezen pontjai állottak.⁴⁵

⁴⁴ HM HIM HL: *A 20. honvédhadosztály harcjelentése. II. 127. k.u.k. VII. Korpskommando. Op. Nr. 864. - 1112. 1915. június 22. (2114. sz.)*

⁴⁵ lásd: 14. ábra

A csaták lefolyása⁴⁶

*„Kimegyek a doberdói harctérre / Feltekintek a csillagos nagy égre / Csillagos ég
merre van a magyar hazám / Merre sirat engem az édesanyám”*

- első világháborús magyar népdal

Az első isonzói csata

Az olaszok számára a háború első nagyszabású támadó művelete – a kor elveinek megfelelően – hatalmas tüzérségi előkészítéssel kezdődött. A sziklás terepen nem megfelelően kiépített óvóhelyek és gyöngye árkok védelmében az osztrák-magyar gyalogság jelentős veszteségeket szenvedett, míg a hosszú előkészítés folyamatosan morzsolta, pusztította a Monarchia csapatainak védműveit. Megsemmisültek vagy leküzdhetővé váltak a peremvonal elé telepített műszaki záruk is. Különösen a *Doberdó* védői szenvedtek a tűzben, melynek előreugró fennsíkja a félkörben települt olasz tüzérség által három oldalról és mélységben is tűz alatt tartható volt. Az olasz tüzérségi állások „mintegy hét-nyolc kilométerre voltak a fennsík központjától, így a 120, 149 és 210 milliméter űrméretű lövegek 7000 - 11 000 méteres lőtávolságukkal mindenütt belőhették a védelem mélységét.”⁴⁷ Így az sem segített a védőknek, hogy napközben a peremvonal rajállásaiban csak néhány figyelő tartózkodott, míg a raj többi tagja hátrébb található dolinákban próbálta meghúzni magát.

Eközben az olasz gyalogság kisebb alegység-kötelékben előre szivárgott, és a szintkülönbségeknél található, a császári-királyi erők által nem belőhető holt terekben gyülekezett; ekkor ugyanis a szembenálló felek aknavetőkkal vagy más, közvetlen irányzású, meredek röppályájú fegyverrel nem rendelkeztek.

Június 30-án hajnalban az olaszok rohamra indultak. Az első lépcsőben öt, a második lépcsőben újabb öt ezred zúdult a Monarchia támpontjaira; a *Monte dei sei Busi* és a *Monte Cosich* közötti mintegy négy kilométer széles arcvonalon. Velük szemben a peremvonalon 6 zászlóalj védekezett, más-más ezredek első lépcső zászlóaljaként – fele részben magyarországi erők (a soproni 76.-, pétervárad 70.- és békéscsabai 101. gyalogezredek alakulataiból). Az elszántan, de továbbra is kis térközzel, tömött sorokban rohamozó olasz egységek hat napon keresztül folyamatosan támadták a védők állásait. A harcok a harmadik napra kiterjedtek a görzi hídfő környezetére is. Az olasz vezetés újabb és újabb

⁴⁶ lásd: 14. és 15. ábra

⁴⁷ Szabó: i. m. 75. p.

hadosztályokat vetett harcba, nem takarékoskodva az élőerő veszteségeivel, ám céljai eléréséhez közelebb nem jutott. A rohamok sokszor kéz a kéz elleni küzdelemig jutottak, ám a védekező magyar, bosnyák, morva és cseh katonák kegyetlen közelharc által sorra visszavetették ezeket a kísérleteket. Az olaszoknak végül a Monte San Michele délnyugati lejtőjén sikerült a lábukat megvetniük; mindennek ára csaknem 15 000 fős véres veszteség volt. Saját veszteségünk sem volt jelentéktelen, elérte az összesen 10 000 főt. Ezzel véget ért a két fél első összecsapása, az első isonzói csata, hogy annak hibáiból nem okulva további tíz kövesse.

*

A július 7-re lecsillapodó harcokkal beállt lélegzetvételnyi szünet mindkét fél számára csupán az újabb erőpróbára való gyors felkészülést jelentette. Az olasz vezetés friss hadosztályokkal váltotta fel leharcolt erőit; illetve a harc tanulságait levonni igyekezve, újabb ütegekkel egészítette ki tüzérségét. A cs. kir. délnyugati arcvonal-parancsnokság megkezdte a vezetés átszervezését és a csapatok átcsoportosítását; így került az olasz támadások főirányába, a Doberdó védelmére a *VII. hadtest*, és helyezte immár egységes vezetés alá a fennsíkot. Habár a frontvonalon ez a területegység jelentette a tengerszint fölötti legalacsonyabb magasságú hegyvidéket, a kő- és sziklatengerbe vezényelt, többségében alföldi bakák feladatteljesítését ez a terep is nagyban nehezítette. Fel kell hogy soroljuk a hadtest állományában szolgált hadosztályokat; ezek egyike a *20. honvéd hadosztály*; budapesti, debreceni, nagyváradi és székesfehérvári honvédekkel, valamint a *17. közös hadosztály*; debreceni, szegedi, karánsebesi és temesvári legényekből.

A második isonzói csata

A hajnali nappal éledő olasz tüzérségi tűz, mely július 18-án, egy tikkasztó nyári napon vette kezdetét, a korábbi csatával ellentétben nem húzódott napokon át. Pár óra múltán a nagy erejű tűz abbamaradt, az olasz gyalogság pedig rohamra indult. Céljai nagy vonalakban nem módosultak, a csapás főiránya a Doberdó-fennsík volt, melyet a 3. hadsereg feladata volt az osztrák-magyar állásokra mérni. Ezzel kezdetét vette a véres emlékü *második isonzói csata*.

A terepszakasz uralgó magaslatát jelentő *Monte San Michele* volt az olasz zászlóaljak közelebbi célja. „Az olasz sokat tanult az első csata kudarcából. Tüzérsége sokkal

hatásosabban működött, gyalogsága egységesen rohamozott.”⁴⁸ Kegyetlen, hullámzó harc vette kezdetét a hegytömb körüli, néhány ház alkotta kis településekben, melynek nevei – *San Martino, Peteano, Cotici* - ettől kezdve folyamatosan szerepelnek a hadijelentésekben.⁴⁹ A hegyet a debreceni honvédezred katonái védték, melyek ellenállásán sorra elakadtak az olasz hadosztályok rohamai. Ezred erejű támadások érték eközben a Monte dei sei Busi és a Monte Cosich közötti terepszakaszt is, maradandó betörés azonban itt sem ékelődött be a peremvonalba. A július 24-ig folyó harcok során az olasz gyalogság a Doberdo községbe vezető út két oldalán nyomult előre néhány száz métert; ezt azonban a 16. honvéd hegyi dandár utolsó tartalékai bevetésével megállította, és a betörést elreteszelte.

Az olasz 3. hadsereg július 25-én újította meg támadásait, melyet eddig nem felhasznált, friss csapatok voltak hivatottak sikerre vinni. Fő céljukként ismételten a San Michele és a dei sei Busi csúcsok elfoglalása lett kijelölve. Utóbbit a gyalogság kísérletei estére olasz kézre juttatták, mely nagy előrelépést jelentett Cadorna-nak a további előretörés szempontjából. Az időben intézkedő k. u. k. hadseregvezetés és a népfölkelők elszántsága azonban csupán átmenetivé züllesztette ezt az eredményt; a másnap hajnalban ellentámadásra induló *fehértári 17. népfelkelő ezred* ugyanis ismét visszafoglalta a Monarchia számára a hegy véres szikláit. A kisebb vagy átmeneti sikerek; ahogy a csata első szakaszában sem, az elveszett emberérettel nem álltak egyensúlyban. Augusztus 3-tól a peremvonal ezen szakaszain is alábbhagyott a harc hevéssége, és a helyi jelentőségű akciók mellett az állások megjavítása került előtérbe.

Az olasz vezetés ezután megkísérelte a támadás irányának áthelyezésével megosztani a védők tartalékait. Augusztus 17-én veszi kezdetét a csata harmadik szakasza, melynek kezdetén a tolmeini hídfőt éri két napos tüzérségi előkészítés. A 14-én, közvetlen harcérintkezésből megindított gyalogsági támadás pár óra alatt véresen összeomlik. A császári és királyi XV. hadtest merev állóvédelme sorra visszaveti az elkövetkező kísérleteket, „a szakadatlan olasz támadások az hadtest arcvonalát néhány helyen benyomják, de áttörni nem tudják.”⁵⁰ A folyamatosan mérséklődő harcok csupán szeptember elejére jutnak nyugvópontra, mellyel lezárul a krajnai folyó második csatája.

*

⁴⁸ Julier: i. m. 84. p.

⁴⁹ Szabó László: Doberdo, Isonzo, Tirol. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 77. p.

⁵⁰ HM HIM HL: A XV. hadtest iratai. II. 134. k.u.k. XV. Korpskommando. Op. Nr. 804. - 1882. (516. doboz 667/16. sz.)

Az elesett, eltűnt és megsebesült katonákkal a két fél összesen 100 000 főt meghaladó veszteségének elsődleges oka a vezetésben keresendő, mely hasonló haditechnikával vívott korábbi háborúk és a harcászatba átültetett haditapasztalatok híján egyértelműen hibás harceljárásokat alkalmazott. Ennek tetejében, az adott háborús visszajelzések értelmezését tovább nehezítette a szervezeti felépítés merevsége és a vezetés rugalmatlansága.

A tüzéség – nem kísérve a támadás ütemét – bár érzékeny veszteségeket és hatásos rombolást okozott a védők számára, a gyalogság előrenyomulását eredményesen támogatni nem volt képes, melynek tömeges szuronyrohamai így végleg kudarca voltak ítélve. Mindezt egészítette ki és kiemelendő a védők állhatatossága a számukra előnytelen helyzetekben is.

Elszórta születtek innovatív kísérletek – ilyen volt az acéllapok mögött előrekúszó gyalogság – ezek kudarca azonban csak visszavetette a vezetés szemléletének egyre égetőbb szükségességű megváltozását.

A harmadik isonzói csata

A látszólagos nyugalom felszíne alatt Cadorna és az olasz vezérkar egy, az eddigieknél is nagyobb erőt összevonó, döntőnek szánt támadásra készült. A friss csapatokkal feltöltött 2. és 3. hadsereg kötelékében 25 hadosztály fejlődött fel támadásra készen, mely a teljes itáliai szárazföldi haderő *mintegy kétharmadát* jelentette. Az élénk vasúti forgalom egyértelműen a védők tudtára adta a közlő támadást. Az olasz elgondolás szerint a gyalogság a tolmeini hídfőt elfoglalva megkerüli a Görz-nél védőket és azok hátába jut, mialatt a város elleni támadással köti le a település védőit. Ez megalapozza a mélységbe való kijutás és a görzi hídfőben harcoló osztrák-magyar erők bekerítésének lehetőségét.

Az osztrák-magyar 5. hadsereg fő tevékenysége a felkészülés során a műszaki támogatás biztosítása volt. A sziklás terepen a gyalogsági alakulatok ugyanis nem tudták megfelelő minőségben kialakítani saját tüzelőállásaikat, összekötő árkaikat, óvóhelyeiket; így ez szinte egészében a műszaki csapatok feladatkörévé vált. „Győztünk ugyan, de bebizonyosodott, hogy a karsztos doberdói fensíkot (*sic*) az eddig védett sekély árkokban és körakásokból készített fedezékekben hosszabb időn át megvédeni nem lehet, mert a céltáblát képviselő védőt már egyedül a fölényes olasz tüzéség is teljesen elpusztíthatja. Ezért Jenő főherceg elrendelte, hogy kőfuró (*sic*) gépekkel és sziklarobbantások útján kell a csapat számára biztos fedezékeket készíteni.”⁵¹ Boroevics hadserege jelentékeny erősítést nem kapott, így csupán némi átcsoportosítással (a déli arcvonalszakaszra) és nagyobb tartalékok

⁵¹ Julier: i. m. 86. p.

kialakításával való súlyképzéssel igyekezett a védelem egységét fenntartani. A hadsereg sávhatárai nagyjából változatlanok maradtak; Tolmeintől Auzzáig a XV. hadtest, ettől délre a Wippach folyóig a XVI. hadtest; míg a Doberdó-fennsíkon a VII. hadtest védekezett.⁵²

Október 18-a jelentette az Isonzó menti csaták harmadik felvonásának kezdetét. Az olasz elképzelés szerint ezúttal három ponton – a tolmeini hídfőnél, Görz előtt és a San Michele hegy előterében – három napon át záporozott a tüzérségi lövedék a védők drótakadályaira, rajállásaira, óvóhelyeire. A tűz pár órára csillapodott, mialatt az olaszok ezred erejű harcfelderítéseket hajtottak végre. Ezt követően október 21-én az említett három ponton indult meg a gyalogság támadása. A hadosztály erejű előretörések szélessége csupán 3-4 kilométer volt, ezzel szándékozva elérni az ellenállhatatlan átütő erő biztosítását. A tolmeini hídfőn váltakozó sikeres harcok folytak, az olaszoknak sikerült beékelődniük az arcvonalba, az elkeseredett küzdelem minden esetben kézitusáig fokozódott, az olasz katonákat újra meg újra visszavonulásra készítették, pusztán azok újbóli újjászerveződéséig s rohamáig. Mindez napokon át folyt így, a küzdő feleket sokszor az éjjeli sötétség sem választotta szét. „Október 28-án egész nap kézitusa dúlt, a sebesültek ellátására, a halottak eltemetésére egyik félnek sem volt ideje.”⁵³

A görzi hídfőnél a támadások célpontjai a védőkörlet már ismertett két támpontja *(nem a szó harcászati, szakasz/század támpont értelmében)*, a Sabotino és Podgora magaslatok voltak. Az olasz alegységparancsnokok, ismervé a hegy birtoklásának értékét és elfoglalásának következményeit, elkeseredett rohamokat vezettek a védők leküzdésére, utóbbiak azonban sorra visszaverték azokat. Hasonló támadások érték a Doberdó-fennsík északi kiszögellését képző San Michele csúcsot is, szintén bárminemű harcászati siker elérése nélkül. Ezeket az olasz hadseregvezetés október 25-én beszüntette, ezzel párhuzamosan fokozta viszont a görzi hídfő elleni támadásokat. Az itt védő dalmát önkéntesek (zárai 23. landwehr ezred) és az 5. hegyi dandár szilárd ellenállása azonban minduntalan megghiúsította ezeket a rohamokat.

*

Október végén az olaszok végtére beszüntették a tolmeini hídfő elleni támadásaikat is. Az elesettek száma ijesztően növekedett, a támadó itáliaiak áldozatai „rendszerűen” kétszeresen haladták meg a védő osztrák-magyarokét. A cs. kir. XV. hadtest összes vesztesége elérte az állomány 80%-át, minek folytán mindösszesen 4000 harcképes katonája maradt. A Monte San

⁵² Szabó: i. m. 80. p.

⁵³ HM HIM HL: A XV. hadtest iratai. II. 134. k.u.k. XV. Korpskommando. Op. Nr. 804. - 1882. (516. doboz 667/16. sz.)

Michele alatt védő 39. debreceni és 46. szegedi gyalogezredek – az ellenség minden támadását visszavetve – állományuk 60%-át veszítették el a csata során.

Más hadszínterekhez hasonlatosan – az olasz katonai vezetők is irracionálisan hittek a védelem áttörhetőségében; amennyiben az megfelelő, ellenállhatatlan tömegerővel kerül szembe. Hogy mi is volt az oka ezen szemlélet állhatatosságának, azzal dolgozatom második felében foglalkozom részletekbe menően.

A negyedik isonzói csata

Mind közül a leghosszabb, legnagyobb erőket megmozgató és egyik legvéresebb összecsapása a feleknek a negyedik volt; az olasz fél november 10-én újította meg támadásait, milyest 30%-nál nagyobb veszteséget elszenvedő egységeit újjal váltotta föl.

Cadorna és vezérkara, a rá nehezedő nyomás alatt, mindenáron valamiféle eredményt akart felmutatni, ezért erőltette a frontális áttörési kísérleteket, ami számára legjobb esélyt a már korábban is szorongatott, és már meggyengített védőkörletek elleni támadásban látott. A támadás így ismét a Doberdó és Görz ellen irányult, ezúttal háttérbe helyezve Tolmein irányát. (Mint azt korábban már szemléltetni igyekeztem, a két cél tulajdonképpen teljesen összekapcsolódott, a görzi hídfő elfoglalása ugyanis az azt oldalazó Doberdó megszállása, vagy legalábbis lefogása nélkül lehetséges nem volt.) Az olasz hadvezetésre nehezedő nyomás két irányból érkezett; egyike az ismét belpolitikai válsággal küszködő római kormányzat volt, míg a másik az antant politikai és katonai vezetése, mely az őszi nagy nyugati offenzíva kudarca után Olaszországtól várta a sikert.

Ausztria-Magyarország helyzete az előbbi ellentettje volt, a Monarchia a más hadszíntereken elért és kifejlesztendő sikerek mellett – jobb híján – reménykedett benne, hogy az Isonzó vonalában képes lesz az ellenség még egy támadását visszaverni. Megismétlődött a nyár eleji helyzet, mikor az osztrák-magyar erőket a gorlicei támadás kötötte le; ezúttal a németekkel közösen indítandó, Szerbia elleni offenzíva vette igénybe az alakulatokat. Jenő főherceg a hozzá lassan és módszeresen átcsoportosított erőket rendre a Doberdó-fennsík védelmébe osztotta be; ezek október végén a gráci 6. hadosztály, november végén pedig a prágai 9. hadosztály voltak.⁵⁴

December 4-ig tombolt a véres csata. Az olaszok Görz előterében tizenötször rohanták meg a Monte Sabotinót, negyvenszer a Podgorát, miközben az olasz nehéztüzérség öt napon keresztül romvárossá lőtte Görz települését. A küzdelem java azonban a Doberdón folyt; itt

⁵⁴ Szabó: i. m. 83. p.

néhány száz méteres betörések születtek, melyekből csapataink ellenlökései az olaszokat rendre kiszorították. Ezen a szakaszon majdnem egy hónapon át „harmonikázott” a harc; arányosan a frontszakasz minden egyes méterére jutott egy elesett.⁵⁵

*

1915 telétől véget érnek az olasz királyi hadsereg nagy támadásai. Kezdetét veszi az alacsonyabb intenzitású, de nem kevésbé kegyetlen és kimerítő állásharc; az egyes lövészek célzott belövései, a meredek röppályájú fegyverekkel (elsősorban aknavetőkkel) és kézigránátokkal való harc, a kőfúró szakaszok aknafolyosói és robbantásai. A negyedik összecsapás során az olasz 2. és 3. hadsereg teljes vesztesége 49 000 fő, míg a császári-királyi 5. hadseregé 32 000 fő volt, a harcolók létszámának arányában a Monarchia tehát súlyosabb károkat szenvedett. Cadorna azonban célját nem érte el, illetve ahhoz közelebb sem került; Olaszország pedig kénytelené vált hosszabb háborúra berendezkedni, miközben keleti fegyvertársai fokozatosan visszaszorultak. Oroszország vereségével (*Gorlicei áttörés*) teljesen kiszorult Lengyelország területéről, az antant által magára hagyott szerb hadsereg pedig november végére összeomlott, a balkáni állam területét pedig a központi hatalmak szállták meg. (Egy jelentős, közel 6 hadosztály erejű csoportosítás Putnik vajda vezetésével sikeresen vonul vissza Albániába, melyet az antant haditengerészete utóbb Korfura menekít.)

Az 1915 júniusától annak decemberéig lefolyó négy isonzói csata összes vesztesége közel 174.000 olasz katona, míg 128.000 osztrák-magyar elesett, eltűnt, sebesült vagy fogságba esett.⁵⁶ Az olasz hadsereg létszámban és tüzérségben megnyilvánuló nagyarányú fölénye ellenére, a Monarchia hadereje roppant erőfeszítések árán alig a határvonal mögött szilárd arcvonalat volt képes kialakítani és azt megvédeni; a döntőnek remélt nagy olasz offenzíva hadba lépésük után már a kezdet kezdetén elakadt. 1915-ben délnyugaton a helyzet „változatlan” maradt.

⁵⁵ Julier: i. m. 112. p.

⁵⁶ A felvonulás és a négy csata során elesett katonák számát illetően a különböző hazai és külföldi források viszonylag széles skálán helyezkednek el; az általam közölt számoknál a felhasznált források közül a szélső határértékek közötti értéket közlő tanulmányok átlagát vettem figyelembe.

A csatákat domináló harcászati elvek

„Ha senki sem menne rohamra, mindjárt vége volna a háborúnak.”⁵⁷

„Amelyik ország legutoljára jön rá, hogy befellegzett neki, az nyeri meg a háborút.”⁵⁸

- Ernest Hemingway: *Búcsú a fegyverektől*

Harcászati doktrínák a háború előtt

A boldog békeidők nyilvánvalóan sok boldogságot jelentettek az azt megélők számára, számunkra azonban a hosszú béke a közkeletű kifejezés azon része, mely figyelemre érdemessé válik. Közel azonos erejű nagyhatalmak között a világháború előtt a legközelebbi konfliktus ugyanis az 1870-71-es francia-porosz háború volt. Az ezután kialakuló helyi jellegű konfliktusok vagy nem hasonló erejű felek között folytak le (második búr háború - 1899-1902) és így kiléptek a konvencionális hadviselés keretei közül; esetleg gazdaságilag elmaradottabb környezetben jelentek meg, s így nem hordozták a harcászat legújabb kérdéseit (Balkán-háborúk, 1913-14); avagy a hadviselés egy haderőnemére koncentráálódtak műveletei, minek folytán szintén nem jelentettek döntő szárazföldi tapasztalatot (orosz-japán háború - 1904-1905); netán pusztán kívül estek a nyugati katonai teoretikusok látókörén (spanyol-amerikai háború – 1898).

A két háború közötti több mint negyven év alatt azonban jelentős változások történtek a hadviselést alapvetően érintő technikai és termelési kérdésekben. Ezek a mindenki számára ismert újítások nagyban módosították többek között a mobilitás (belső égésű motor, vasút, műút), a hírközlés (távíró, távbeszélő, később a szikratávíró), a logisztika és legfőképp a tűzvezetés eszközrendszerét (Krupp, Uchatius, Reffye típusú tüzérségi lövegek, géppuska). A tömegessé váló ipari és mezőgazdasági termelés pedig a háború méreteit növelte addig elképzelhetetlen mértékben – mind a mozgósítható és felszerelhető, ellátható katonák létszámában (általános védkötelezettség), mind a legyártható és felhasználható hadianyag mennyiségében. „Nyilvánvalóvá vált, hogy az az ország, amelyik mindezt leghamarabb felismeri és a megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodni képes, lépéselőnybe kerülhet a többivel szemben. Az 1870-71-es francia-porosz háború bebizonyította, hogy a német hadsereg vezető Európában, ebben a vonatkozásban mindenkit megelőztek.”⁵⁹ Ám míg a hadügy új lehetőségeit a hadászat és hadművelet szintjén többnyire sikerrel és megfelelően

⁵⁷ Ernest Hemingway: *Búcsú a fegyverektől*. Könyvmolyképző Kiadó, Szeged, 2006. 46. p.

⁵⁸ uo. 141. p.

⁵⁹ Csikány Tamás: *Az első világháború eseményei és hadművészete*. ZMNE, Bp. 2010. 5. p.

tudták alkalmazni a szembenálló felek, addig a tömeghadseregek, a növekvő gépesítettség és a megnövekedett tűzerő harcászati felhasználásában téves felismerésekre jutottak.

Ez szűkebb tárgyunk kérdésében elsődlegesen az olasz katonai vezetést érinti, amiről az isonzói csatákról író *John R. Schindler* az alábbi megállapítást teszi:

Az olasz harcászati doktrínát [...] lényegében érintetlenül hagyta az a harc, mely Európát az utóbbi tíz hónapban sújtotta. Az olasz doktrína nem volt tudtában sem a nyugati, sem a keleti front veszteségteljes harcainak tanulságainak. Cadorna irányításával a hadsereg a küzdelem új mintáinak vizsgálata nélkül készült fel a háborúra, amik az elmúlt évben kiemelkedtek, különösen az állóháború kérdése.⁶⁰

Munkám ezen részében már általánosabb érvényű megállapításokra és ebből kibontható konklúziókra töreksem, ehhez azonban nagyobb mérvű összehasonlító munkára nem lesz szükség, hiszen a harcoló felek a nagy háború első éveiben valahány hadszíntéren ugyanazokkal a harcászati problémákkal szembesültek, s azokra hasonlóképp csak rendkívül sok vérrel fizetett tapasztalatok árán találtak választ. Az olasz hadsereg esetében különbségként pusztán ezek későbbi realizálásáról beszélhetünk. Így a továbbiakban már általánosan vizsgálom a háború első szakaszában felötlő harcászati dilemmákat (melyre a továbbiakban is az egyik legtokéletesebb példa az első négy isonzói csata), tovább keresve a választ a kérdésre; miért nem tudták tartani a lépést a harcászati elvek elsődlegesen a technikai háttérükkel, s a katonai vezetés miért ilyen lassan realizálta hiányosságait, majd esett nehezeire azokat pótolni.

A mozgóháború időszaka

A fentiekben kifejtett elméleti elmaradás nem csupán a harcászati felkészítésre és a harceljárások begyakorlására bírt döntő hatással, de meghatározta a hadműveletek tervezését is. Az olasz, de mind a német és francia, illetve az osztrák-magyar törzstisztek az 1870-71-es háborúból indultak ki, így elgondolásuk a fő hangsúlyt a gyors mozgósításra és az agresszív támadó műveletekre helyezte; bízva egy döntő csatával gyorsan lezárható háborúban.⁶¹ A háború első hónapjaiban, az ún. *versenyfutás a tengerig* időszakban, mikor a felek elkeseredetten egymás átkarolására törekedtek, „lehetséges volt azt hinni, hogy a háború még

⁶⁰ „Italian tactical doctrine [...] in fact remained untouched by the fighting that had plagued Europe for the past ten months. Italian doctrine betrayed no awareness of the lessons of the costly fighting on either the Western or the Eastern front. At Cadorna's direction, the army prepared for war without examining the new patterns of combat that had emerged in the past year, particularly trench warfare.” Schindler: i. m. 43. p.

⁶¹ Timothy T. Lupfer: *The Dynamics of Doctrine: The Changes in German Tactical Doctrine During the First World War*. Combat Studies Institute, Fort Leavenworth, Kansas, 1981. 1. p.

mindig megvívható Nagy Frigyes, Napóleon vagy von Moltke szabályai szerint.”⁶² Ezek a korai mozzanatok azt a megtévesztő képet nyújtották az ellenfeleknek, hogy a háború az ún. mozgáscentrikus hadikultúra mentén lefolytatható.

Hamarosan azonban – először a nyugati fronton – a milliós létszámú hadseregek összefüggővé váló harcrendje által és szabad szárnyak híján – korábbi terveik dacára – nem voltak képesek egymás átkarolására, így pedig az ellenség bekerítése nélkül a „döntő összecsapás” kieroszakolására és megvívására sem. (Hadműveleti szintű bekerítésre a háború egyetlen példája a *tannenbergi csata* német győzelme, 1914. augusztus.) A hamarosan lelassuló, majd a hatalmas tűzerő mellett statikussá váló, erősítéseket emelő hadviselés ezzel szemben a háború előtt tanítottak egyenes ellentéte volt. A híres katonai teoretikus, *J. F. C. Fuller* szókimondó megfogalmazása szerint „a francia vezérkar doktrínái a gondolkodás egy olyan iskolája volt, mely legfőljebb a szudáni dervisekével vetekedett.”⁶³ Kiterjedt, összefüggő arcvonal alakult ki; a harctér és harctevékenység pedig elkezdett mélységben kiterjedni, mely hamarosan a hadműveleti mélység fogalmához vezette a harcoló feleket. A háború hatalmas anyagszükséglete hamarosan felhasználta a háború előtt felhalmozott készleteket, és a hátország hadigazdaságra való átállását igényelte mindegyik félnél. A haditechnika eddig nem tapasztalt méretekben jelent meg a csatatereken. Mindezek a hadművészet forradalmian új kérdéseit vetették föl; amelyre való fölkészületlenség, illetve ennek megoldáskeresése fölemésztette a háború teljes négy évét, Európa hatalmainak a világban betöltött vezető szerepét, és katonák millióinak életét.

A doktrínák változásáról írott könyvében *Timothy T. Lupfer* is Fuller véleményéhez hasonló meglátásának ad hangot:

Ezen várakozás ellenére [a háború iránt – P.D.], zavarodottság jellemezte a háború lefolyását, annak kezdetétől a végéig. Egyik hadviselő sem készült fel megfelelően egy ilyen hosszúságú háború tényleges feltételeihez és követelményeihez. A zavarodottság különösen látható volt a harcászati területén a nyugati fronton. A háború előtti harcászati doktrína 1914 decemberére alkalmatlanná vált.⁶⁴

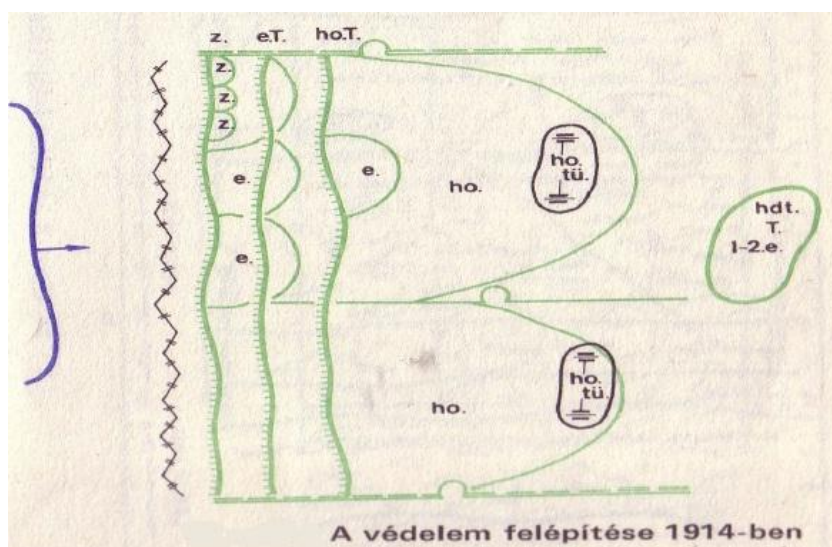
⁶² „...it seemed possible to believe that war could still be fought according to the precepts of Frederick the Great, Napoleon or von Moltke.” John Ellis: *Eye-Deep in Hell: Trench Warfare in World War*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989. 4. p.

⁶³ „...the doctrines of the French General Staff: a school of thought rivalled only by the Dervishes of the Sudan.” uo. 3. p.

⁶⁴ „Despite this anticipation [for war – P.D.], confusion characterized the conduct of the war, from beginning to end. No belligerent had prepared adequately for the actual conditions and demands of this long war. The confusion was particularly apparent in the realm of tactics on the western front. Prewar tactical doctrine had become inappropriate by December 1914.” Timothy T. Lupfer: i. m. 7. p.

A kezdeti műveletek lezárultával, mely a nyugati front esetében a Marne-i csata szeptember 9-i befejezésével ér véget, az olasz csatatéren pedig már az Isonzóra való felzárkózással; lassan megmutatta valódi arcát a hadviselés új közege. A hatalmas tüzérő a földhöz szegezte a gyalogságot, majd tüzelőállások, összekötő árkok, óvóhelyek kiépítésére kényszerítette azt. Hamarosan a kezdeményezést birtokló fél is rádöbbsent, hogy jelenleg nem képes a kialakult védelmi vonalak áttörésére, és ideiglenesnek szánt földmunkákhoz fogott, vonalai megerősítésére. Ekkor is uralkodott még a döntő áttörésbe vetett hit, és hogy ezek az erősítések csak kiindulópontok egy nagy – és végül sikeres – támadó művelethez. A támpontok azonban inkább mélységben kezdtek terjedni, a műszaki zárrendszerek egyre erősebbé váltak, a frontvonalak megmerevedtek.

Ennek a hadviselésnek az idegenségét szemlélteti a tény, hogy a francia hadseregben például korábban csak a műszaki kézikönyv tartalmazott részletes védelmi utasításokat és rendszabályokat. Az isonzói frontszakaszon minderre az általunk vizsgált négy ütközet után ébredtek rá az olasz katonai vezetők, s rendezkedtek be módszeresebb, statikus harc megvívására. Támadásaikat tehát már az új hadviseléshez részben adaptálódott osztrák-

1. ábra

magyar védelem ellen vezették – azonban „Marne előtti” doktrínák alapján.

A háború további éveiben a küzdelem általános menetét az állásrendszerben folyó harctevékenység töltötte ki. Az elkövetkező

hónapok során kialakultak

az új követelményeknek megfelelő harceljárások, megjelentek az ezt kiegészítő technikai eszközök, majd mindezek folyamatos tökéletesedése folyt a konfliktus elkövetkező három évében is. A hadviselő felek ismételtén a harcok során voltak kénytelenek a felkészülés során elkövetett hibáikat helyrehozni.

A tüzérség változó szerepe

Mindez azonban nem eredményezett a parancsnokok szemléletében döntő változást, és új harcéljárások életbe léptetését, a felek a döntést továbbra is a régi harcászati alapján keresték. 1914 és 1915 aegységparancsnokai (nyilván előjáróik parancsai mentén), nem törődve az ellenséges tüzérség önálló, zavartalan tevékenységével, tovább erőltetve offenzív elképzelésük, támadást vezényeltek. (A dolgozat terjedelmének és témájának függvényében nem áll módomban kifejteni, ez melyik időszakban melyik fél és annak milyen irányú offenzíváját jelentette.) A saját tüzérség szuperioritásának hiányában az eredmények borzalmak voltak. Az Isonzó mentén vívott összecsapások közül leginkább a *bevezető harcok* eredményeivel támasztható alá ez a kijelentés, mely teljes egészében a támadó olasz fél tüzérségi támogatása nélkül zajlott le. Az amerikai polgárháború és a francia-porosz háború mértékéhez képest többszörösére növekedett a tüzérségi tűz által okozott veszteségek száma. Olyan technológiai fejlesztések, mint a csőhátrasiklásos rendszer, a modern töltet és hajtóanyag, a híradással megvalósított közvetett irányzás, az optikai irányzékok: nem várt hatékonyságra emelték a tüzérség tevékenységét.⁶⁵

Habár a tüzérség gyalogsággal való kidolgozott együttműködése, támogatására való alkalmazása nem volt része a háború előtti harcéljárásoknak, a parancsnokok viszonylag korán rádöbrentek ennek nélkülözhetetlenségére, míg a nehézlővegek a kiépített védelem és az ellenséges ütegek pusztításában nyertek fontos szerepet. Az isonzói csaták során többek között ezért jelentett komoly hiányosságot az olasz nehézüzérség hiánya. Ez hamarosan eljuttatta a harcolókat a mélységben való előretörés problematikájára, ugyanis amennyiben a gyalogság eljutott a tüzérség hatásos lőtávolságán túlra, utóbbi csak igen nehézkesen és lassan tudta követni a közvetlen harcélrintkezést folytatók előrenyomulását. Mindezt a tüzérség irányítását és tűzvezetését biztosító vezetékes híradás is nehezítette, ehhez járult hozzá a lövegek nagy lőszerigényének logisztikai biztosítása. A tüzérség mobilitásának szempontjából ezt tetőzték be a csak részlegesen áttört robbanó és nem robbanó műszaki záruk, illetve bombatölcsérek kialakította terepviszonyok a peremvonalon.

Mégis, ha a támadók tüzérsége el is pusztított a harcárkokban teljes szakaszokat és századokat, amennyiben csak néhány géppuskafészek érintetlen maradt, pusztán ezek által egy zászlóalj erejű támadás is megállíthatóvá vált. Eközben a védelem kisebb erejű tüzérsége is súlyos veszteségeket okozhatott a rohamárkokban gyülekező vagy a szoros harcrendben rohamozó gyalogságnak. Ezzel járult hozzá az előreugró Doberdó-fennsík császári és királyi

⁶⁵ Lupfer: i. m. 2. p.

tüzérsége a görzi hídfőt támadó *harmadik isonzói csata* kiemelkedő olasz veszteségeihez. A mögöttes területen nem rombolt utak és vezetékek által pedig a védők tartalékaikat gyorsabban bevethették a veszélyeztetett arcvonalszakaszon, minthogy a támadók rohamcsapataikat megerősítsék. Az alapos és hosszú tűzérségi előkészítés pedig még inkább lecsökkentette a kezdeményezés váratlansága által nyújtott előnyöket, és a támadás irányát is nyilvánvalóvá tette. Erre elsőrendű példa az *első isonzói csatát* megelőző közel egy hetes olasz tűzérségi tűz. Az esetlegesen sikeres áttörés után pedig, a szétzilált kommunikáció és vezetés tovább nehezítette a támadók feladatát az offenzíva előrehaladásával, miközben tűzerejük és támogatásuk elsődleges eszköze, a tűzérség elszakadt a támadás ütemétől.

A nagyobb gazdasági potenciállal bíró antant államok így hamarosan összekötötték; a nagyobb tűzérségi előkészítés a siker nagyobb esélyéhez juttatja őket. Az uralkodó elv így 1915 második felére a tűzérség meghódít, a gyalogság megszáll (*l'artillerie conquiert, l'infanterie occupe*) eljárás lett, s az összpontosított tűzérség lett az áttörési kísérletek domináns fegyverneme. Ezzel a tüzerő vált elsődlegessé a manőver fölött, olyan anyagcentrikus hadikultúrát léptetve életbe, melyben az élő ember is csupán anyag volt, melyet a hátszorból beérkező utánpótlás biztosít. Ez a harc eljárás persze továbbra sem volt alkalmas az anyagi fölény célszerű és hatékony harcászati kihasználására, a döntő áttörésekre, legfőképpen pedig a már említett hadműveleti mélység elérésére.

Mindezt mindkét fél részéről számos kudarc szemlélteti. Az 1914 decemberében indított *első champagne-i csata* során a tűzérség először lőtt több napos zárótűzet az ellenség első vonalára, a mélységből előrevont tartalékok azonban elképesztő veszteségeket okoztak (közel 240.000 halott) az önállóan rohamozó gyalogságnak. Hasonlóképp volt hatástalan a harcászati mozzanatok szempontjából az első, harmadik és negyedik isonzói csatákat megelőző tűzérségi előkészítés.

A 19. század gyalogsága egy új század tűzrendszerében

A gyalogság harcalakzatainak hibáiról már sokhelyütt esett szó, ahogyan ezek legsúlyosabb eleméről; mely a tömör harcrend, a pár méteres tér- és távközök voltak. A kezdeti időszakban a (műlt századból megmaradt) vonal harcrend még abban is akadályozta a katonákat, hogy a természet diktálta elvek szerint fedezéktől fedezékig haladjanak, ehelyett az alakzat fenntartása kellett törekednie, hogy a terepviszonyok közötti álcázásra teljesen alkalmatlan, „csinos” egyenruhák ne is kerüljenek említésre (piros nadrágos és hajtókás harci egyenruhák több hadseregben). Mozgás és tűz összhangjáról a gyalogság harcában, manőver

és csapás együtteséről a merev frontvonalak között a kezdeti években nemigen beszélhetünk. Ugyanígy az első év során a látványos tüztámogatás (hosszas tüzérségi előkészítés) és a nagy tömegben bevetett sorállomány mellett eredményes megtévesztés vagy figyelemelterelő, tehermentesítő támadás sem került megvalósításra. A gyalogság a saját manőverszabadságát biztosítani képtelen, alárendelt erővé vált. Ez a függés pedig visszahatva megnehezítette a fegyvernem rugalmas és gyors műveleteinek lehetőségét, ezáltal bezárva a hadseregeket a harcászat által saját temetőjükbe, a *Drina*, a *Kárpátok*, az *Isonzó* vagy a *Somme* keskeny vonalába.

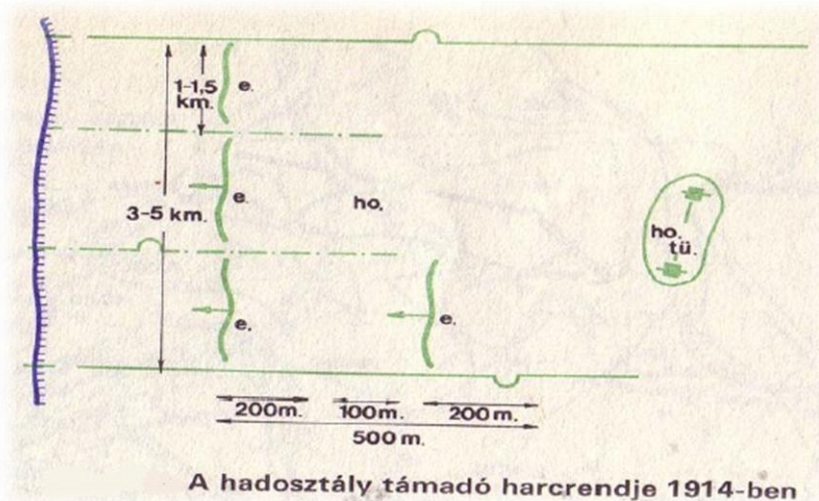
A gyalogság alegységei a rohamot rajvonalakban hajtották végre, ahol a katonák között fél-egy lépés távolság volt. Mind az osztrák-magyar *Schwarzlose M.07*, a német *Maxim MG 08*, a brit *Vickers*, a francia *Mle 1914 Hotchkiss*, valamint az olasz *Fiat-Revelli M1914* géppuska képes volt 400-550 lövés/perc gyakorlati tűzgyorsaságot elérésére. Ezzel egy géppuska és kezelő személyzete (általában négy-hat fő) bizonyos számítások szerint 50-60 ismétlőpuska tűzsűrűségének megfelelő hatás elérésére volt képes.⁶⁶ A harcoló felek offenzív

terveik során nem szántak

fontos szerepet ennek a nem is forradalmian új eszköznek, mely csak körülményes

helyváltoztatásra volt képes és gyakran elakadt tüzelés során; hatása láttán azonban viszonylag korán felismerték jelentőségét, és

törekedtek annak szakasz-szintű rendszeresítésére.

2. ábra

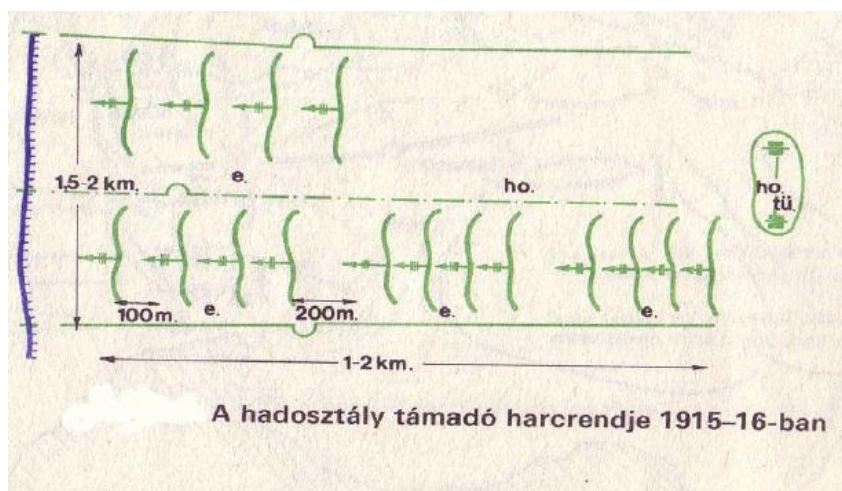
A háború első éve során, a tömeg átütő erejének kihasználását célzó, a szuronyrohamokat propagáló vezetés által, a szoros vonal harcrendben támadó gyalogság vesztesége egy-egy roham során elérte az átlagosan 40-50%-ot. A hadosztály rendszerűen 3-5 kilométer széles és 5 kilométer mély harcrendben folytatta le támadását.⁶⁷ Szemléletes az ilyen jellegű elgondolás különösen az *isonzói összecsapások első szakaszában*, ahol az olasz

⁶⁶ Paddy Griffith: *British Fighting Methods in the Great War*. Frank Cass Publishers, London, 1996. 9. p.

⁶⁷ Horváth Csaba: *Hadtörténelem III.: egyetemi tankönyv*. ZMNE, Budapest, 2011. 74. p.

hadseregvezetés nagyarányú gyalogsági fölényét ennél akár szűkebb (esetenként 2 kilométer széles) hadosztály harcrendben kívánta érvényre juttatni.

Erre szándékozott megoldást kínálni az először franciák által 1915 tavaszán bevezetett ún. *hullám harcrend*, mely szerint a hadosztály ezred szélességben bontakozott szét, tehát 1-1,5 kilométer szélességben, s melyben az ezredek vagy zászlóaljok egymás mögött, 80-100 méterre nyomultak előre, széles láncalakzatban és 8-16 soros mélységben. Ez biztosította a katonák közötti távközöket, jelentősen csökkentette azonban az alakzat frontális tűzerejét. A hadosztály zászlóaljai ezután hullám-hullámot követve csapódtak az ellenség peremvonalára.

3. ábra

Ez megoldást jelentett a gyalogság veszteségeinek csökkentésére, de a harcászati siker kiharcolásához nem juttatta közelebb a feleket, mely az együttműködés megszervezése nélkül a továbbiakban is reménytelen volt.

Külön nehézséget jelentett a sorállomány számára az új harceljárásoknak a küzdelem során való begyakoroltatása. Az olasz haderő a *harmadik isonzói csata* során próbálkozott meg az új módszerrel, az itáliai csapatok járatlansága azonban további kudarcok kiváltója lett. Mint máshol, a tapasztalatot itt is vérrel kellett megfizetni.

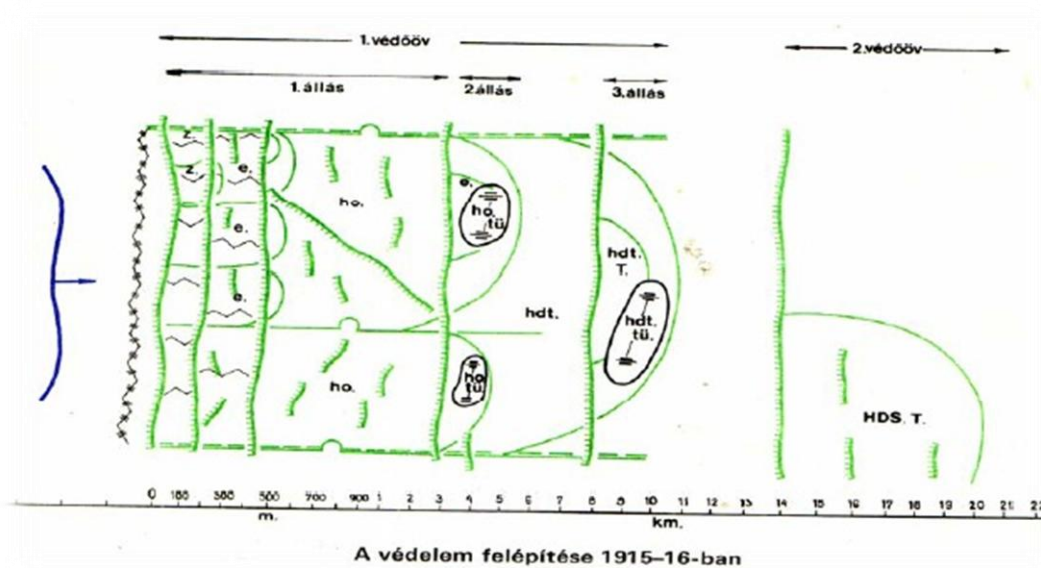
A könnyűlovasság támadása

A gyalogság szemléltetett nehézségei mellett a *lovasság* tragikus térvessztése harcászati téren egyértelműnek tűnik. Kiábrándító tény emellett, hogy valamennyi hadviselő fél nagy számban tartott fenn ilyen alakulatokat a háború előtt, s számolt annak alkalmazásával. Megvalósult kísérlet a későbbiekben a lovasság gyorscsapatokként való alkalmazására a harcászati áttörés és siker kiaknázására, valamint a harckocsikkal való együttes mozgatására; ezek azonban legtöbbször kudarcba fulladtak. A lovasság, mint harcoló fegyvernem, 1915 során minden hadseregben döntően visszaszorult. (A történelmi pontosság érdekében

általános kivételként vehetnénk számba sok esetben az orosz cári haderőt s így a keleti front harckörülményeit, dolgozatom koncepciója szempontjából azonban ez mellőzhető.)

A védelem fejlődése

Az összefüggővé vált arcvonal, a kiterjedt harctevékenység és harctér, valamint a tömeghadseregek követelményeinek megfelelően a vezérkarok – legelőször a német – meghatározták, hogy a védelmi állásokat nem támpontszerűen, hanem összefüggő lövészárkok formájában kell kialakítani. A hadosztály egy 10 kilométerig terjedő szélességű és 3-4 kilométeres mélységű védőövezetben fejtette ki védelmét, ahol az erő és eszközök zöme a peremvonalban helyezkedett el.⁶⁸ 1915 során tovább fejlődött a védelem mélysége, az esetleges betörések sikeresebb megállítása érdekében, valamint a saját erők (elsősorban a hadtest-tartalék) ellenséges tüzéség hatása alól való kivonásáért. Az egyre rétegzettebbé váló védelemben fokozatosan két védőövet építettek ki, melynek mélysége így 15-20 kilométerre növekedett.

4. ábra

A védő fél a támadás nehézségével súlyos előnyökhöz jutott, a harcoló feleknek azonban először is újra el kellett sajátítaniuk a harc ezen alapvető formáját. Ehhez első lépésként a parancsnokok szemléletét kellett alakítani, akiknek mindegyik oldalon igen nehezebbé esett, hogy a nehezen megszerzett területből bármennyit is feladjanak – akár csak a tartalék tüzelőállások elfoglalása érdekében. Francia „találmányként” tartható számon a védelem mélységben való bővítése is, először a nyugati fronton jelent meg ennek a

⁶⁸ uo. 76. p.

fejlesztése. Joseph Joffre francia vezérkari főnök már 1915 januárjában keltezett parancsában felhívja az alegységparancsnokok figyelmét, hogy kerüljék az első vonalakban a katonák közötti szűk térközt és tömörülést, előbbieken azonban – félve peremvonaluk áttörésétől – sokáig nem alkalmazták ezt az elvet. A franciák csak „nagyon lassan fogadták el Joffre igencsak helyes nézeteit. Hasonló nézetek [...] makacs ellenállásba ütköztek a német hadseregben.”⁶⁹ Mindezek, a korábban rögzítettekhez hasonlóan, természetesen vonatkoztathatóak az olasz, osztrák-magyar stb. szárazföldi haderőre. Második lépésként a harcolók harceljárásainak átalakítása, illetve kibővítése szükségeltetett az eredményes védelem megvívásához. A német Vilmos koronaherceg, maga is aktív parancsnok a világháború során, visszaemlékezéseiben a következőképp fogalmaz:

A taktika új formáihoz való alkalmazkodásban fellépő nehézségek a békeidőben való gyakorlás egyoldalú módszereiben rejlettek, amiben a védelem [...] némileg elhanyagoltan volt kezelve.⁷⁰

Mobilitás és statikusság

A háterszág és a hadigazdaság szerepének megnövekedésével kiemelt szerepet jelentett a tömeghadseregek háborújában az anyagi ellátás és a hadászati tartalékok hadszíntérre való kijuttatása. A hadianyag és utánpótlás a kor infrastruktúrájával gyorsan és hatalmas mennyiségben jutott rendeltetési helyére, az áttörési képesség és hadműveleti mélység elérése híján azonban a csatatereken nem jutott érvényesülésre. (Mind a négy isonzói csata kudarca legáltalánosabban ezzel a képpel vázolható.) Hasonlóképp tudtak – a vasúthálózat által – manőverezni a küzdő felek hadműveleti és harcászati tartalékaikkal. A mögöttes területen nem rombolt utak és vezetékek által pedig a védők tartalékaikat jóval gyorsabban bevethették a veszélyeztetett arcvonalszakaszon, minthogy a támadók rohamcsapataikat megerősítsék.

A védelem vonalába beékelődött támadók – sikeres tüzérségi előkészítés és roham után is – elakadtak annak mélységében, és a beérkező tartalékok megszilárduló védelmén vagy ellenlökésén (La Bassée-i csata, 1914. október). Mint korábban vázoltam, a tüzérségi előkészítés több napos hossza és helyszíne még inkább megkönnyítette a védők számára az

⁶⁹ „...French were very slow to accept the very correct views of Joffre. Similar views [...] encountered stubborn resistance in the German Army.” in: Balck: i. m. 59. p.

⁷⁰ „Difficulties in becoming adapted to the forms of tactics must have lain in the one-sided methods of training in peacetime, in which defense [...] was treated in a somewhat step-motherly fashion.” Crown Prince Wilhelm of Germany: *My War Experiences*. London, 1923. 108. p. in: Lupfer : i. m. 1. p.

ellenség offenzívájára való fölkészülést. 1915 októberében, a második champagne-i csata folyamán született kísérlet egy színlelt támadással a tartalék elvonására, a francia támadást azonban így is meg tudta állítani a német vezetés, máshol védekező csapatok gyors átdobásával.

A jóval mobilabb tartalékok leküzdéséhez az összefegyvernemi együttműködés növelése, a tüzérség tüzeinek megosztása és folyamatos vezetése, és az előkészítés koncentrálása, illetve drasztikus lerövidítése fog szükségeltetni; azonban ehhez is csaták sora és évekig húzódó harcok vezetnek majd a háborús feleket. Ezt egészítik majd ki új harceszközök és fegyverek, csak hogy újra és újra a hadműveleti mélység leküzdésének megoldatlan problémájához vezessék a szembenálló feleket. Erre szemléletes példa a Brusilov-offenzíva (1916 nyara) sikere és a caporettói áttörés (1917. október-november) részleges sikere. Ez azonban meghaladja jelenlegi munkám harcászati kereteit, s csupán a teljesség kedvéért tartottam szükségesnek kiemelésüket.

Korszerűtlen harcászati doktrína

*A lövedékek hamar új taktikát írnak.*⁷¹

- Wilhelm Balck, német katonai teoretikus,
az első világháború során hadseregpáncsnok

A harceljárások dinamizmusa

Ha tehát a haderő elvéti a megfelelő irányt a békeidőben való felkészülés során, az új követelményekre való reagálás mindig nehezebb és kétségesebb folyamat, melyben több egyidejű feltétel fennállására van szükség. Ahogy Wilhelm Balck⁷² neves német katonai teoretikus is kifejti:

...harceljárások megváltoztatása egy ilyen elkeseredett küzdelem közepén igen komoly vállalkozás volt, különösen a német hadsereg számára. Megváltoztatni a mélyen rögzült szokásokat egy hadseregben – mely az alapos békeidős gyakorlásáról híres – igen nehéz, különösen akkor, amikor a háború zűrzavara bármilyen változtatás pontosságát bizonytalanná tette.⁷³

Új, valóban eredményes harceljárások bevezetéséhez a háborúzó feleknek alapos és nehéz folyamaton kellett áthaladniuk, hogy az addigi, legtöbb esetben céltalan és eredménytelen vérontáson túllépve ne egymás kiirtására, hanem legyőzésére törekedhessenek. Szintén a német hadseregről írt könyvében (- mely a háború során élen járt a harc formáinak megújításában) a már idézett Timothy T. Lupfer ezen lépések következő sorát vázolja:

- A változások szükségességének felismerése
- Ötletek kérelmezése, különösen a harcoló egységektől
- A változtatás meghatározása
- Alkalmazás a hadseregben
- A szervezet és felszerelés módosítása, hogy alkalmazkodjon a változáshoz
- Alapos begyakorlás, drill

⁷¹ Wilhelm Balck: *Entwicklung der Taktik im Weltkrieg*. R. Eisenschmidt, Berlin, 1922. 9. p.

⁷² Wilhelm Balck (1858 -1924): a német hadsereg vezérezredese, több harcászati témájú könyv szerzője mind a háború előtt és után, legtöbb külföldi forrásom szintén nagy mértékben támaszkodik idézett művére.

⁷³ „altering tactical procedures in the middle of such desperate struggle was a very serious undertaking, especially for the German Army. To alter the deeply ingrained habits in an army famous for its thorough peacetime training was difficult, especially when the confusion of the war made the accuracy of any change uncertain.” Balck: i. m. 14. p.

- A hatásosság értékelése
- Későbbi finomítás⁷⁴

Mindezeket pusztán általános felhasználhatóságuk miatt is érdemes lejegyezni. A módszer tehát adott volt, az technikai eszközök és harceljárások lassan és fokozatosan egymásra épültek, a hadviselő feleknek drága áron fizetett tandíja pedig – bár ezt szinte lehetetlen tisztán meghatározni – végül 1918-ra hoz harcászati gyümölcsöt; mikor is a fegyvernemek összehangolt harcával, áttörő erőként és fedezékként harckocsik alkalmazásával, a légierővel való szoros együttműködésben, koncentrált erővel végrehajtott támadás széles és mélységi áttörést eredményez (Amiens-i csata, 1918. augusztus).

A harcászat evolúciója

Olaszország a világháború kitörése után majdnem egy évvel lépett be a háborúba, mégsem próbált választ találni a hadviselésben felmerült kérdésekre; ezáltal jellegzetes példáját nyújtva a kor vezetői gondolkodásának, mely hasonlatos volt az antant és a központi hatalmak további parancsnokaiéhoz. Már 1914 nyarától jelen voltak olasz katonai megfigyelők a nyugati fronton, így Cadornának 1915 májusában elégséges információ állt rendelkezésére a harcászat gyökeres „felfordulásáról”. Az olasz vezérkar mégis „mobil támadó háborút tervezett vívni, mely már eltűnt a többi háborús frontvonalról. Az olasz hadsereg ugyanazokkal a harceljárásokkal készült az osztrákok elleni küzdelemre – tömeges gyalogsági rohamok közvetlen tüzérségi támogatás nélkül – melyeknek olyan szörnyű eredményei voltak 1914-ben.”⁷⁵

Nagy hatással volt a katonai gondolkodás alakulására a kor – európai szinten univerzális – szervezeti kultúrája. Ennek egyik komponense, a tiszti értékrend gondolatköre lovagiasságával, a tisztek formai elkülönülésével, önfeláldozó bátorságtudatával egyre kevésbé tudott megfelelni az új technikai eszközök és tömeghadseregek korának. (Ennek volt köszönhető, hogy a harcoló beosztásban szolgáló, végrehajtói tiszti állomány nagyobbik része a háború első 8 hónapjában elvérzett, s helyét és feladatát tartalékos tisztek vették át és végezték a harcok további éveiben.) A szervezeti kultúra másik domináns eleme a nemzeti kultúrából eredt, a társadalom részeként létező hadsereg ugyanis hordozta egyrésről a

⁷⁴Lupfer : i. m. 8. p.

⁷⁵„Cadorna still planned to fight a mobile offensive war of a kind that had dissapeared from the other fighting fronts. The Italian Army was preparing to fight the Austrians with the same tactics - mass infantry assaults without direct artillery support - that had such horrifying results everywhere in 1914.” Schindler: i. m. 43. p.

politikailag meghatározó (liberális konzervatív) társadalmi osztály világnézetét, másrésről a haderő saját, történelmi eredetű hagyományait. A kettőből fakadt az értékonzervatív tradicionalizmus és patriotizmus mellett a szervezeti kultúra tekintélyelvű hierarchikussága és merev rugalmatlansága, melyek – habár szükségesek is voltak a haderő működéséhez és számos pozitív hatással építették azt – gátolták az új követelmények időbeni realizálását, a tapasztalatok kellően gyors és eredményes feldolgozását, illetve a változások mielőbbi beiktatását.

Árnyalataiban természetesen eltért egymástól az olasz vagy a német; a brit vagy az osztrák-magyar vezetési kultúra, valamely univerzális jelenség kellett hozzá tehát, hogy mindegyik fél hasonlóképp elmaradjon a megváltozott harckörülményektől. Ezzel eljutunk a harcászati doktrínák fejlődésének legfőbb akadályához s legsúlyosabb hiányossághoz, mellyel a századforduló hadseregei bírtak; ez pedig *a tapasztalatszerzés és tapasztalat-feldolgozás, a megerősítés vagy megcáfolás hiánya*, mely a hosszú békeidőben Európára köszöntött. Csikány Tamás ezredes meglátása az alábbiak szerint egészíti ki ezt a megállapítást:

A nyugat-európai hadászat a századforduló fegyveres harcainak tapasztalatait nem volt képes az elkövetkezendő háború sajátosságainak felismerésére felhasználni elsősorban azért, mert ezekbe a háborúkban katonai vezetők saját régi nézeteik bizonyítását keresték, illetve politikai „megrendelésnek” kívántak eleget tenni. A világháború eseményei bebizonyították, hogy hadászati nézeteik az új követelményeknek már nem feleltek meg.⁷⁶

A technológiai újítások nyilvánvalóak és láthatóak voltak a haderő vezetői számára, hiszen azok beépítésre is kerültek a hadviselés eszközei közé; tapasztalatok híján azonban a kor pozíciót betöltő hadtudósai hibásan mérték fel a megváltozott hadviselés követelményeit, az új fegyverzettől a támadók gyors, átütő és döntő sikerét várták, s hibás nézetükhöz még akkor is ragaszkodtak, mikor a századik véres roham omlott össze a Monte San Michele oldalán. A felelősségnek komolyan kell minden beosztott katonai vezetőre nehezednie, aki békeidőben háttérbe szorítja vagy egyenesen elmulasztja a háborúra való alapos és helyes felkészülést.

⁷⁶ Csikány: i. m. 40. p.

Wilhelm Balck gondolatával élve:

„Csak a háború véres komolysága szolgáltat végleges választ a hosszú béke dolgára. Amennyiben a csapatok kiképzése helyes elvek szerint való, akkor azok meg tudnak valósítani bármit és mindent, amit a háború kíván tőlük, és nem kell elfelejteniük semmit a csataterén, amit a béke idején tanultak; egyúttal nem is kell tanulniuk semmi újat.”⁷⁷

⁷⁷ „Nur der blutige Ernst des Krieges gibt die Quittung für eine lange Friedensarbeit, ob die Ausbildung der Truppe alles tann, was der Krieg fordert, daß sie im auf dem Kefechtsfelde nichts von dem abzuftreifen hat, was sie im Frieden erlernte, abetr auch nichts Mehrere hinzulernen hat.” - Balck: i. m. 1. p.

Távlati párhuzamok

„A Magyar Köztársaság függetlenségének, területi épségének, nemzetközi szerződésekben rögzített határainak, lakosságának és anyagi javainak védelme”

- 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

Boldog békeidők

A hosszú helyőrségi élet elkényeztetett minket, és az elpuhultság és élvezet utáni vágy legyengítette katonai erényeink. Az egész nemzetnek át kell esnie a Szerencsétlenség Iskoláján, mi pedig vagy meghalunk a válságban, vagy egy jobb állapot jön létre, miután mi a keserű nyomorúságot elszenvedtük, és a csontjaink elkorhadtak.⁷⁸

August Neidhardt von Gneisenau tábornok, a porosz katonai reform prominens alakja fogalmazta meg így elkeseredettségét, miután Poroszország megsemmisítő vereséget szenvedett (Jena-Auerstädt - 1806) az új hadviselési elveket felmutató Bonaparte Napóleon vezette francia haderőtől, a negyedik koalíció háborújában. A haderő „éles” alkalmazásában tehát időszakosan felléptek és fellépnek rövidebb és esetenként jóval hosszabb szünetek. Amíg azonban a biztonsági helyzet és az emberi természet szükségessé teszi, illetve az államok törvényei úgy határoznak, a haderőnek folyamatosan meg kell őriznie képességét az ország fegyveres védelmének ellátására.

A második világháború lezárultával, a hadtudományi kérdésekben élen járó és nagyhatalmi szintű gazdasági és katonai potenciállal bíró államok között a 20. század második felében nyílt fegyveres összecsapás nem volt. Közel azonos erejű ellenfelek között, a kor viszonyai közt modern haditechnikával vívott háborúként vehetjük sorba az 1950-53 közötti *koreai háborút*, valamint annak korlátozott példájaként a *Falkland-szigeteki háborút* (1982). Megvalósultak emellett az erőviszonyok nagyfokú eltérése mellett, a konvencionálistól eltérő, ún. aszimmetrikus hadviselésű háborúk, például a második *indokínai háború* (1955-75) vagy az *afganisztáni háború* (2001-); illetve regionális hatalmak által vívott új konvencionális háborúk (*arab-izraeli háborúk*); valamint alacsonyabb intenzitású, anómiás jellegű helyi konfliktusok (*palesztin szabadságharc, csecsen háborúk*). Ezek egyike sem szemléltette világosan, milyen harckörülmények és követelmények volnának várhatóak egy, a

⁷⁸ "Our long garrison life has spoiled us, and effeminacy and desire for and love of pleasure, have weakened our military virtues. The entire nation must pass through the School of Misfortune, and we shall either die in the crisis, or a better condition will be created, after we have suffered bitter misery, and after our bones have decayed." Balck, i. m. 1. p.

legmodernebb, 21. századi technikai eszközökkel, azonos erejű nagyhatalmak által vívott háború során. Ezen munkámnak nem témája a 21. századi konvencionális hadviselés kérdéseinek vizsgálata. *Az Isonzó menti csaták harcászati szintjén feltárt tanulságok azonban közvetve átültethetőek és értelmezhetőek korunk harcászati felkészülésének kérdéskörében is.*

A történelem ciklikussága

Korunkban tehát egy (nem csupán átmenetinek idealizált) hosszabb békeidő, a haderő „éles” alkalmazásában fellépő szünet időszakában élünk, mely sok tényezőjében hasonlatos a dolgozatom által tárgyalt első világháborút megelőző nagyhatalmak közti fegyvernugváshoz. A korábban vázoltak alapján azonban nem csupán nem vethető el egy hagyományos jellegű fenyegetés fellépése, ezzel ellentétesen, az ország stratégiai védelmi koncepciójának megfelelően ez a haderő felkészítésének elsődleges célja. A keret tehát adott, hogy a haderő szükség esetén megfelelő harcászati elvek alapján vállaljon fegyveres konfliktust.

A jelenkor és a századforduló között azonban nem csupán a békeidő hossza mentén vonható párhuzam. A második világháború óta eltelt időszak során a hadviselés körülményei ismét alapjaiban változtak meg. A mindenki számára ismert technológiai újítások – a száz évvel ezelőtti időszakhoz hasonlóan – újból a mobilitás, a hírközlés, a logisztika, legfőképp pedig a tűzvezetés eszközrendszerét emelték új szintre. Az első világháborút megelőző időszakokkal megegyezően, a 21. századra többszörösére nőtt az információáramlás sebessége és elérhetősége, a tüzérő hatásos távolsága és ereje, az utánpótlási képesség gyorsasága és kapacitása. Ezzel párhuzamosan kell a hadviselés alsó szintjének, a harcászat elméletének és gyakorlatának is változni. Szükség van az egyes katona, az ember helyének tisztázására ezen gyökeresen megváltozott hadszíntéren.

Egyértelműnek tűnik föl előttünk, hogy a megegyező körülmények folytán melyek azok a hibák, melyek felismerésére és elkerülésére lehet szükség. Újból a harcászati doktrínák organikus fejlődésének legfőbb akadályához érkeztünk tehát, mely a konvencionális háború terén való *tapasztalatszerzés és tapasztalat-feldolgozás hiánya*. Félő, hogy az olyan történelmi példák, mint az isonzói csaták harcászati vezetésének teljes kudarca – melynek hibás harceljárásai korunkhoz hasonló körülmények között születtek és rögzültek – ismét homályos múltbéli emlékfoszlánnyá degradálódtak; míg a (mindenkor) bölcsőbbnek tekintett jelenkor könnyedén megismételheti az elődök hibáit, és a legutóbbi (nagyhatalmak között lefolyt) konvencionális háború (1953) harcászati elveit alkalmazva kerülhet hagyományos háborúba.

A technológiai újítások ismételten beépítésre kerültek a hadviselés eszközrendszerébe; az állami szint alatti fenyegetések és válságmegelőző békeműveletek korában azonban kérdéses, hogy megtörtént az új harckörülmények felmérése, a harc eljárások alkalmasságának megítélése egy hagyományosan megvívandó háború esetére. Ellenkező esetben a *hosszú helyőrségi élet és béke dolgára* ismét a *háború véres komolyságának* kell válasszal szolgálni. Dolgozatom zárásaként röviden vázolnám a jelenkori Magyar Honvédség harcászati felkészülésének átfogó állapotát, illetve bemutatnék egy, a harc eljárások alkalmasságának megállapítására szolgáló alternatív lehetőséget.

A harc eljárások alkalmassága

A harcászati kiképzés a csapatkiképzés fő ága. Olyan összehangolt és együttes tevékenység, melynek során a katonák harci technikai eszközök alkalmazásával elméleti és gyakorlati ismereteket szereznek a harc sikeres megvívásához. Kialakítja az ellenség megsemmisítésének és a saját erők, harceszközök megóvásának képességét. Magába foglalja ezen felül a parancsnokok és törzsek harcvezetői felkészítést.⁷⁹

Alapjainak felállításához az elméleti kutatóműhelyek, nyilván a szövetségi kötelék legértékesebb, közös tudásanyagának felhasználásával, kialakítják a korszerű harcászati elméletet, mely az egységes harcszabályzatokban ölt testet. Ehhez a feladathoz az MH adott és széleskörű intézményrendszerrel bír (HM HIM, MH KBH, MK KFH, MH HEK Tudományos Intézet, MH GEOSZ, HM Fejlesztési és Logisztikai ügynökség, NKE), melyek mindegyike tudományos kutatóhelyként is működik. Nagyban visszaveti ezen szint eredményességét a modern, egységes harcszabályzat még mindig fennálló hiánya, ezzel párhuzamosan a különböző külföldi harc eljárás-gyűjtemények (SH 21-76 US Army Ranger Handbook, US Army Field Manuals) egyidejű jelenléte és alkalmazása a Honvédségben, illetve a harcászati témakörű NATO Stanag-ek eltérő bevezetettségi szintje. Az alegység szintű parancsnokok feladatait nagyban segítené emellett egy széleskörű harcérték nyilvántartó újbóli bevezetése.

Az alakulatok számára harcászati foglalkozások és gyakorlatok formájában kerül elsajátításra a harc megvívása. Ennek alapvető és egymásra épülő formái az egyes kiképzés, a harcászati alaki foglalkozás, majd a harcászati vagy szakharcászati foglalkozás, illetve ellenőrző foglalkozás. A rendszerezett elméleti tudásanyag így összekapcsolható annak gyakorlatával, minek folytán a csapatoknál megkezdődhet annak jártasság, majd

⁷⁹ Vukics Ferenc őrgy.: *Harcászat 4. egyetemi előadás*. Bp. 2011. 11. 17.

készség szintű elsajátítása. Ezek után elindulhat a harcszerű körülmények között való begyakorlás, melynek egyidejű célja természetesen a harctéri szocializáció is. *Ez a felkészülés a békeidős katonai tevékenység elsőrendű feladata.* Ehhez biztosítani kell minden harcoló alakulat számára a szükséges kiképzési időt, a megfelelő kialakítású gyakorlóteret vagy lőteret, illetve annak anyagszükségletét. (Itt jegyezném meg, az egyes elsajátított harcászati manőverek időszakosan esedékessé váló ismételt tanulásának, gyakorlásának szükségességét.)

Túllépve a harceljárások harcalaki begyakorlásán, magas szintű harcászati felkészülést építhetünk föl a legújabb harci szimulációs rendszerek alkalmazásával (MILES-2000 rendszer). Ez utóbbinak vitális szerepe van a felkészülés későbbi eleménél, a harceljárások eredményességének megállapítása során. Tovább növelhetjük ennek hatékonyságát, ha a parancsnoki állomány vezetői képességeinek javítása érdekében összekapcsoljuk az elérhető szimulációs harcvezetési rendszerekkel (KRONOS, MARCUS, Baglyas-2, MARS, NATO VBS2⁸⁰), melyek így valós értékek, s nem előre beprogramozott arányszámok és törvényszerűségek alapján folynának.⁸¹

Csupán mindezek után juthatunk el a felkészülés vitális és leginkább hanyagolt pontjához, az alkalmazásból szerzett eredmények, az alulról érkező tapasztalatok feldolgozása által az elméleti szint újraellenőrzéséhez, folyamatos kontrolljához. Ehhez célszerűen szintén felhasználhatók (és felhasználandók) ellenőrizhető külhoni, aktuális fegyveres konfliktusok tapasztalatai is. Ez a végső próbája egy adott harceljárasnak is, hogy az – az elméleti szint esetleges hibáiból fakadóan – ne legyen értelmetlen vérontás okozója.

Az elméleti szint más irányú preferenciáiból és hiányosságaiból fakadóan a Magyar Honvédség harceljárásai beláthatóan korszerűtlenné váltak, és magukban hordozzák az első világháborút megelőző időszak valamennyi hibáját – tapasztalatok és visszajelzés híján nem reagáltak a megváltozott harc körülményekre, és több évtizedes elmaradottságot halmoztak fel. Ez elsősorban a konvencionális hadviselés alapjait érinti; az olyan alapvető harctevékenységeket, mint a (nem városi környezetben végrehajtott) támadás és védelem. Ezek kivitelezésének elvei még mindig a második világháborús alapokon nyugvó, hidegháborús harcászat által meghatározottak. A harcászat elméletét kialakító kutatóműhelyek nem vették figyelembe sem a végrehajtás feltételrendszerének megváltozását (az MH felszereltsége, lehetőségei), sem a harc körülmények már leírt módosulását.

Történelmileg egyedülálló lehetőséget biztosítanak a korábban említett harcászati szimulációs rendszerek a harceljárások éles alkalmazása előtti ellenőrzésében. Feltétlenül

⁸⁰ NATO Virtual Battlespace 2 kiképzési program

⁸¹ Vukics Ferenc őrgy.: *Katonai metódika 6. egyetemi előadás.* Bp. 2012.10.12.

szükséges – a korszerűbb harcászati elmélet esetében is – a harceljárások eredményességének előre kialakított rendszerben való módszeres felmérése, a valóságot minél jobban megközelítő körülmények között. A MILES-2000, illetve az ehhez hasonló szimulációs rendszereknek a harcászati felkészülésbe való integrálásával elkerülhetővé válhatnak az isonzói csaták során is bekövetkezett – a megváltozott harckörülmények és a harci tapasztalatok hiánya okozta – véres kudarckok.

A kiképzési struktúra és tapasztalat-feldolgozás rendszerbe szervezésével megkezdhető a Honvédség egységes harcászati felkészítése, a kompetencia-szintek felállításával az elérendő célok kitűzése, a felkészültségi szintek kialakításával pedig azok objektív mérése.

A harcászati felkészülés gyakorlata

A 21. század megváltozott biztonsági környezetében és követelményrendszerében a Magyar Honvédség is megkezdte átalakulását az új kihívásokra való hatékonyabb reagálóképesség érdekében. Ezek tengelyén a globális partnerség, a szövetségi kötelékben való erő kifejtés és kollektív védelem, a preventív békekikényszerítő és békeműveletek, valamint a terrorizmus elleni harc állanak. A jelenlegi biztonsági környezet nem garantált mivolta alapján azonban a Honvédség fenntartja a hagyományos fenyegetések elhárítására szolgáló képességeket. Ezen képességek az indokoltnál jóval nagyobb mértékű háttérbe szorítása érzékelhető ma a haderő felkészülésében. A missziós felkészítés mind prioritásban, mind harci-kiszolgáló támogatás terén nagyobb hangsúlyt nyer bármely más katonai tevékenységnél, emellett a végrehajtott gyakorlatok tárgya is többségében a nem háborús műveletek területéről kerül ki. Ennek megfelelően az anyagi biztosítás, a Honvédség költségvetése is leg súlyosabb részében az ilyen irányú felkészülésre szánja korlátozott anyagi forrásait. Emellett NATO és EU szinten is többségében a válságreakáló műveletek válfajába tartozó gyakorlatok kerülnek végrehajtásra, támogatásra.

A fentebbi alcím alatt vázolt elvek megvalósításához harcászati szintű, konvencionális gyakorlatok lefolytatására van szükség. Szükség van ezen belül nem csupán összefegyvernemi gyakorlatokra, ahol a fegyvernemek műveleteiket és tevékenységüket a többivel összhangban képesek végezni; de olyan terepgyakorlatokra is, ahol a harcbiztosító erők és az anyagi-technikai biztosító szakcsapatok is abban részt vesznek, és a harc megvívásának gyakorlatában és végrehajtásában magukat elhelyezni képessé válhatnak, nem csupán elméleti

szinten. Mindez egyszerű alapfeltétele harceljárásaink alapvető megvalósíthatóságának megőrzésének, *harcászati képességeink helyreállításának*.

Habár a Magyar Honvédség hagyományos, háborús műveleteit is szövetségi szinten tervezi, ezekhez is szükséges legalább az alárendelt vagy önálló zászlóalj szintű végrehajtás. A szárazföldi haderőnem harcoló alakulatai számára elengedhetetlen volna nem csupán kisalegység szinten való gyakorlást folytatni, kiemelten a parancsnoki állomány gyakorlottsági szintjének emelése érdekében. Érdemleges volna figyelmet fordítani a zászlóalj fölötti, dandár szintű vezetési tudásanyag megőrzésére, ez azonban már túllépi munkám témájának kereteit.

Mindezen felül számos egyéb terület várja a Honvédség egységes harcászati működésébe való bevonását. Csak ezután kezdődhet egészében el a folyamatos visszajelzés, újraellenőrzés és korszerűsítés jellemezte munka; mely biztosíthatná, hogy harcászati felkészültségünk valóban megfelel a nyilvánvalóan megváltozott és folyamatosan változó hadviselés új követelményeinek.

Végszó

A hadtörténelem, szinte minden helyzetre szolgáló példájával és útmutatásával, kivételes tanítómester. Munkám az I. világháború kezdeti szakaszának harcászataival és vezetői gondolkodásával kívánt – nyilvánvalóan többhelyütt megkérdőjelezhető logikával és következtetésekkel – példát hozni a 21. századi Honvédség számára. Választott szűkebb témám, az 1915 során megívott isonzói csaták azonban mindenkor aktuális és tiszta példával állhatnak elénk.

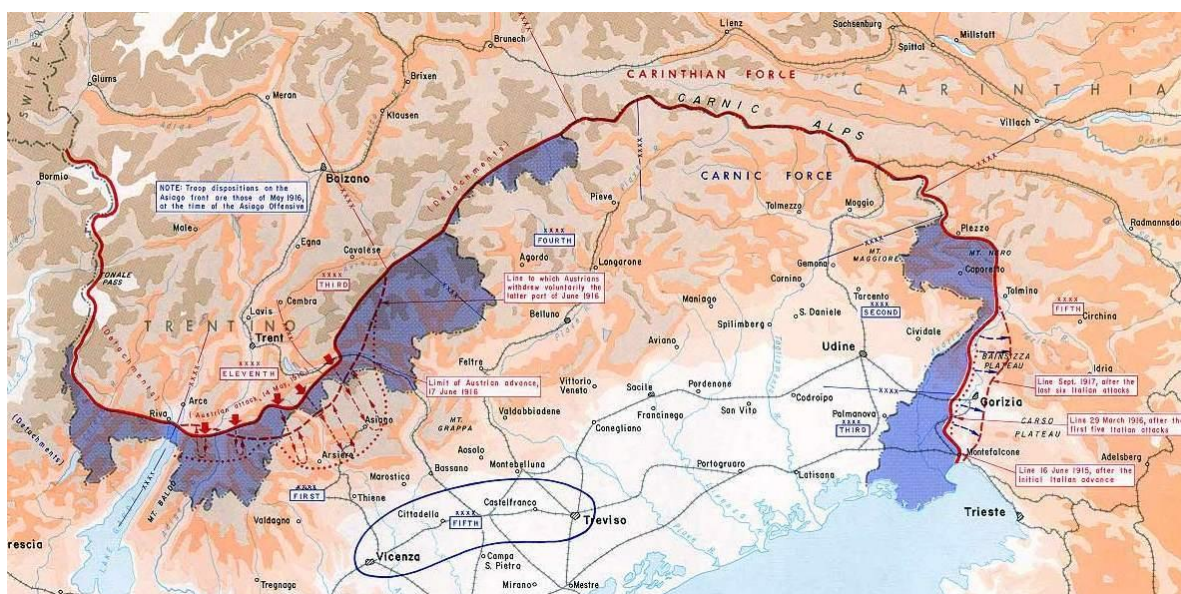
Az isonzói csaták és Doberdó emlékezete, az ott tízezer-számra elesett magyar, olasz és más nemzetiségű katonák véres áldozatával – közös tragédia, melyből a harcászati szintű parancsnok ma is levonhatja az érdemes tapasztalatot.

Doberdó azonban egyúttal jelképe a magyar katona helytállásának, nemzet iránti önfeláldozásának és hősiességének; mellyel bármikor büszkén vállalhatunk közösséget, s melyből erőt meríthetünk akkor is, mikor motivációnk többi bázisa már a múlté lett.

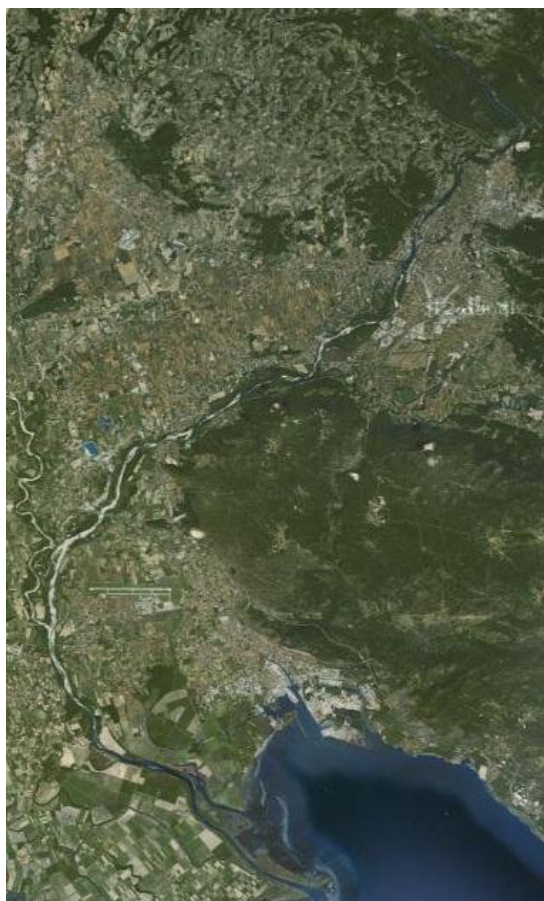
Mellékletek

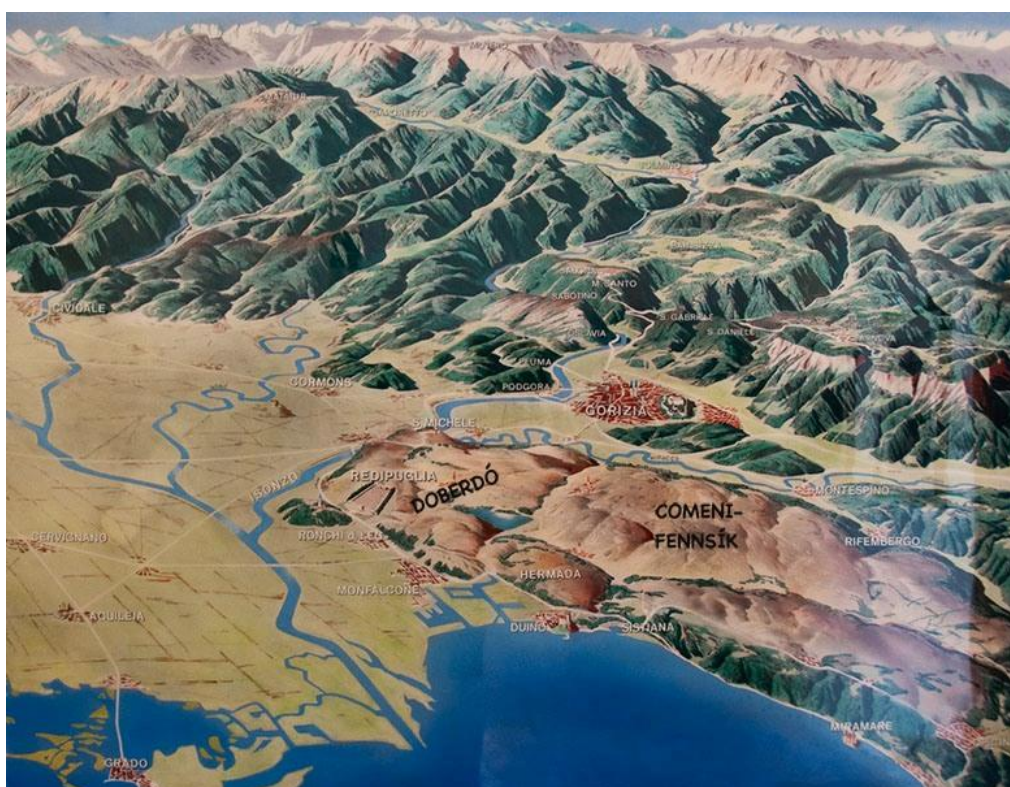
5. ábra: Európa politikai térképe - 1914

6. ábra: a teljes délnyugati arcvonalszakasz és változásai – 1915-1917

7. ábra: a hadszíntér domborzati viszonyai, légi felvétel (2011)

8. ábra: a hadszíntér látképe, feltüntetve a harcászati lag jelentős terep-pontok

9. ábra: az Isonzó, távolabb Görz városa, jobbra a Monte Podgora, a kép álláspontja a Monte Sabotino

10. ábra: az Isonzó a Monte Sabotino-ról

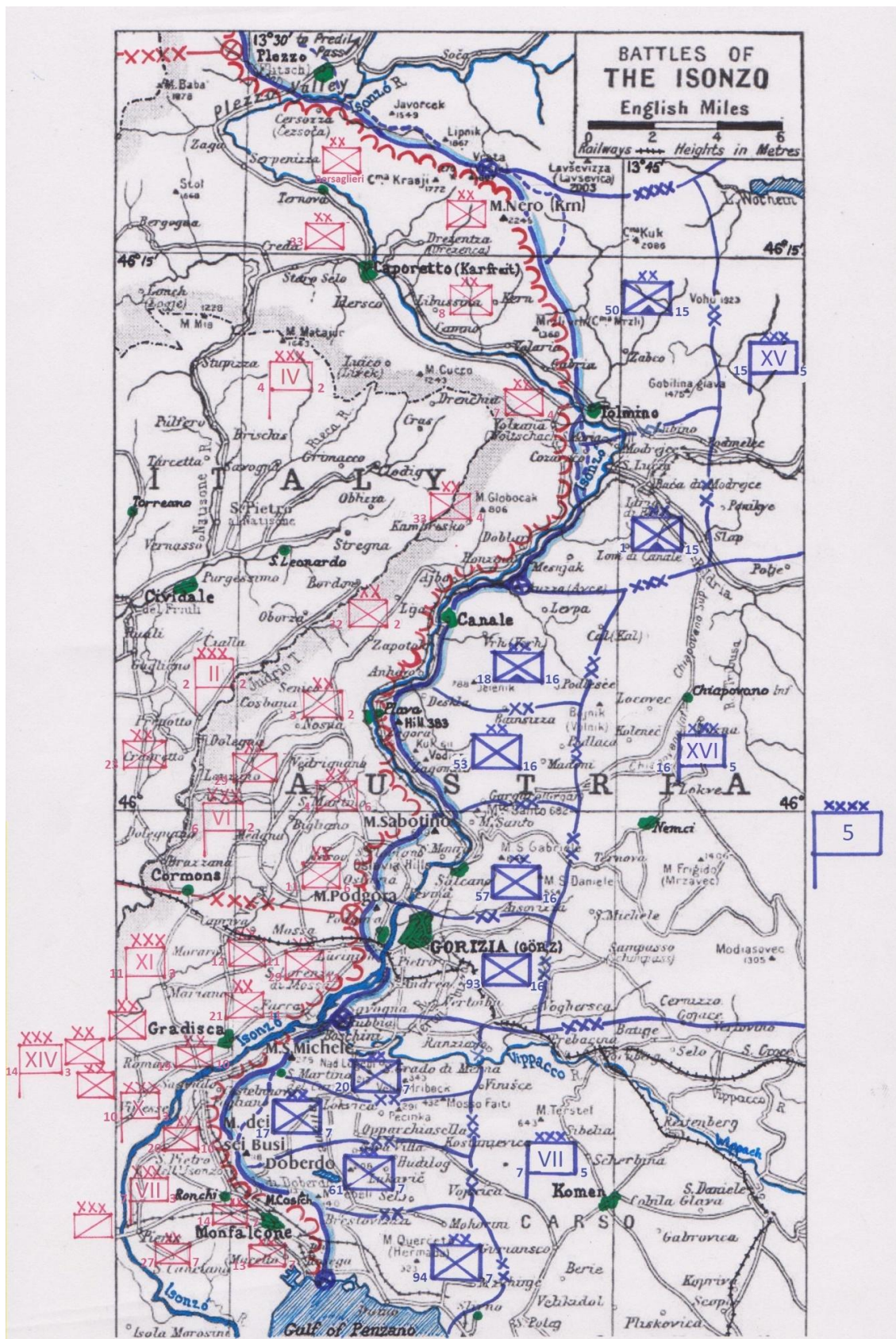
11. ábra: Santa Lucia d'Isonzo, távolabb (az Isonzón túl) a tolmein-i hídfő

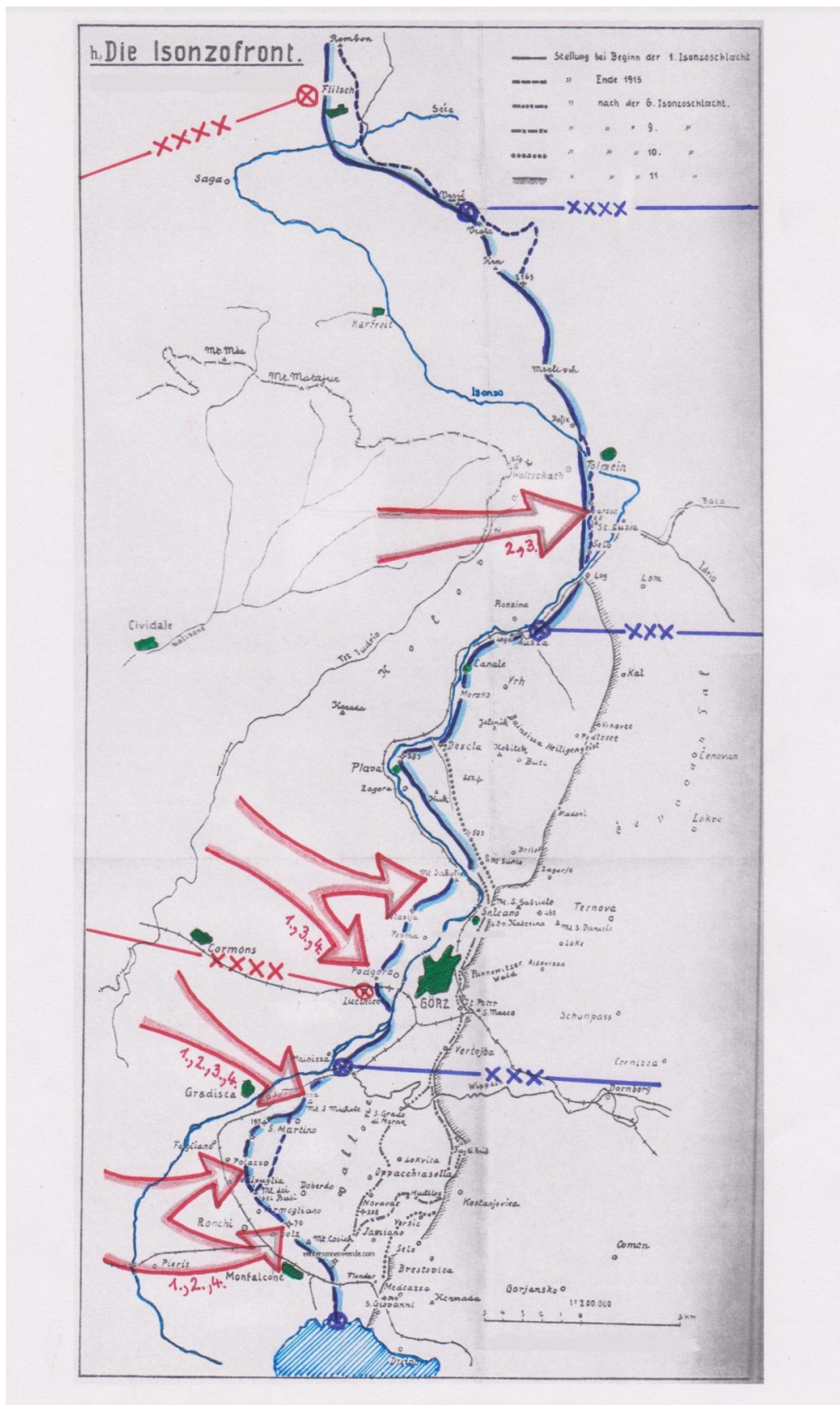
12. ábra: Tolmein északnyugati előtere, a „tolmino-i katlan”

13. ábra: részlet a Monte San Gabriele déli lejtőjéről

14. ábra: a csapatok harcrendje a második isonzói csata előtt (július 18.)
Az olasz hadosztályok a későbbiekben sokhelyütt leváltásra kerültek, a császári-királyi erők azonban túlnyomórészt a szemléltetett sávhatárok között, régi állásaikban harcolták végig a következő három ütközetet.

16. ábra: a délnyugati arcvonal parancsnokai; középen balra Boroevics vezérezredes, középen József kir. herceg, jobb szélén Conrad von Hötzendorf vezérkarfőnök

17. ábra: Luigi Cadorna olasz vezérkarfőnök

18. ábra: Luigi Capello, az olasz 2. hadsereg parancsnoka

19. ábra: A Császári és Királyi Hadsereg egyenruhái 1914-1915-ben

- 1 - dragonyos 2 - gyalogsági tiszt 3 - tábornok 4 - huszár 5 - tábornagy 6 - ulánus 7 - huszár, trombitás 8 - honvéd gyalogság (1908 előtti) speciális alakulatoknál, népfelkelőknél használatban 9 - gyalogság (1908M) az általános, ún. csukaszürke egyenruhában

20. ábra: az Olasz Királyi Hadsereg szárazföldi egyenruhái

1 - vezérőrnagy 2 - vezérkari tiszt 3 - közkatona (*soldato*) 4 - alpini 5 - bersaglieri 6 - lovasság, főhadnagy 7 - dragonyos 8 - tábori tüzérség, őrmester 9 - hegyi tüzérség 10 - egészségügyi alakulat, hadnagy 11 - gyalogász (M1903) 12 - gyalogság az új *grigio-verde* (szürkés-zöld) egyenruhában

13-14-15 - bersaglieri, gyalogság és dragonyos a háború előtt kivont, régi típusú, sötétkék egyenruhában (a világháború során használatban a műszaki alakulatok és a tartalékosok által)

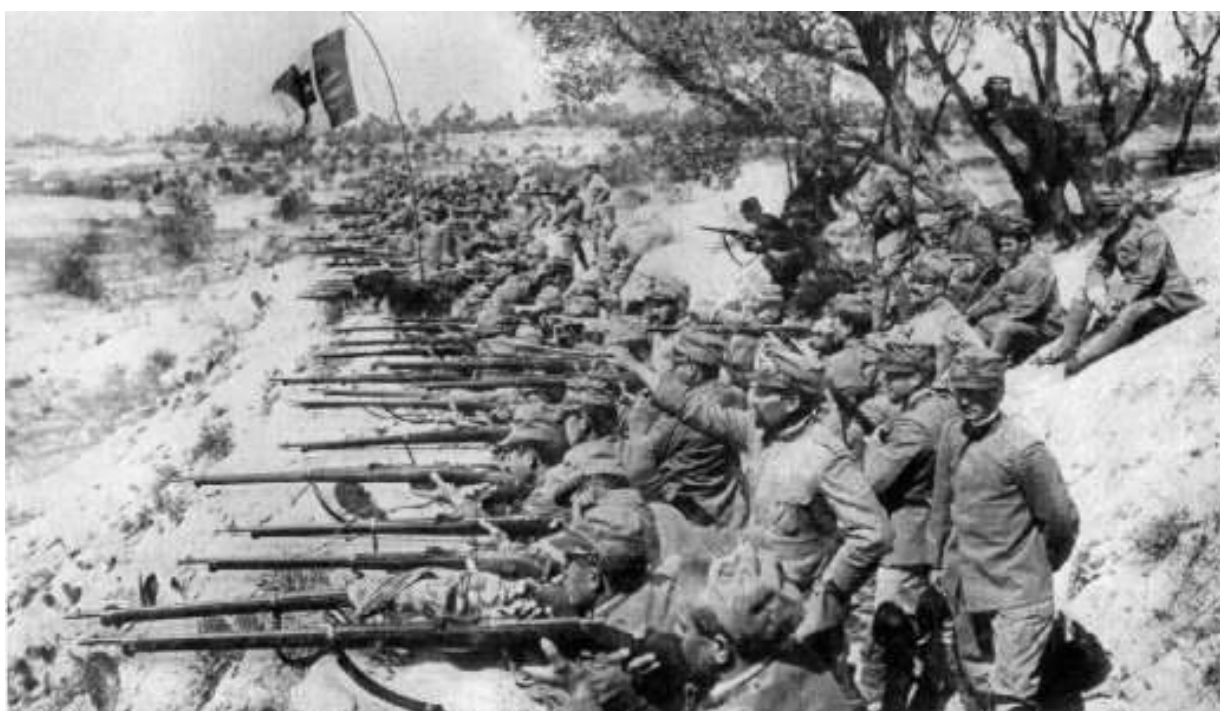
21. ábra: olasz zászlóalj erőszakos átkelést kísérel meg az Isonzón
Láthatóak az alkalmazott hullám harcrend nagyobb távközei és mélyebb harcalakzata, egyúttal kisebb tűz- és átütő ereje (a lovakon géppuska és tartozékai).

22. ábra: olasz gyalogság rohama a Kartszton

23. ábra: tiroli vadászok (*Tiroler Kaiserjäger*) a Podgorán

24. ábra: olasz gyalogság védelemben, szemléletes a harcrend tömörsége
(illetve a sisakok hiánya)

25. ábra: álcázott osztrák-magyar hegyi lövegek

26. ábra: olasz nehéztüzérség tüzelőállásban

27. ábra: San Martino del Carso romjai a Doberdó északnyugati oldalán
(a település előterében húzódott a védelem peremvonala)

28. ábra: a Doberdó-fennsík legmagasabb pontja, a Monte San Michele csúcsa
(távolabb az Isonzó vonala)

29. ábra: osztrák-magyar gyalogság rohama ellentámadás során

30. ábra: az olaszok által (1916-ban) emelt emlékoszlop a Monte San Michele hegyen, amelyre ezt a feliratot vésték: *ezen a csúcson testvériesültek a halálban az olaszok és magyarok, akik az életben hű kötelességteljesítéssel harcoltak!*

Képjegyzék

1. ábra: Horváth Csaba: *Hadtörténelem III.: egyetemi tankönyv*. ZMNE, Budapest, 2011. 76. p.
2. ábra: uo. 74. p.
3. ábra: uo. 75. p.
4. ábra: uo. 77. o.
5. ábra: http://www.emersonkent.com/map_archive/europe_1871_1914.htm (letöltés dátuma: 2012.10.25.)
6. ábra: http://www.emersonkent.com/map_archive/battles_of_the_isonzo.htm (letöltés dátuma: 2012.10.04.)
7. ábra: <https://maps.google.hu/maps?q=soca&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:hu:official&client=firefox-a&um=1&ie=UTF-8&hl=hu&sa=N&tab=wl> (letöltés dátuma: 2012.10.28.)
8. ábra: http://nagyhaboru.blog.hu/2010/09/29/a_doberdo_fogalma (letöltés dátuma: 2012.10.28.)
9. ábra: <http://www.isonzofront.net.au.net> (letöltés dátuma: 2012.10.26.)
10. ábra: uo.
11. ábra: <http://www.wintersonnenwende.com/scriptorium/deutsch/archiv/blutweg/ob16.html> (letöltés dátuma: 2012.10.26.)
12. ábra: Pilch Jenő: *A világháború története*. Franklin Társulat, Bp. 1928. 250. p.
13. ábra: <http://www.isonzofront.net.au.net>
16. ábra: Pilch: i. m. 171. p.
17. ábra: <http://www.ilbrigante.it/politica/le-imprese-attestate-sulla-linea-del-piavecanio-trione> (letöltés dátuma: 2012.10.13.)
18. ábra: <http://www.firstworldwar.com/bio/capello.htm> (letöltés dátuma: 2012.10.27.)
19. ábra: http://www.landships.freesevers.com/austro-hungarian_uniforms_ww1.htm
letöltés dátuma: 2012. 10. 15. 19:40
20. ábra: http://www.landships.freesevers.com/italian_uniforms.htm (letöltés dátuma: 2012. 10. 15. 19:25)
21. ábra: <http://www.habsburger.net/en/media/12th-battle-isonzo-advancing-austro-hungarian-machine-gun-detachment-fording-lake-photograph> (letöltés dátuma: 2012.10.31.)
22. ábra: http://it-au-1915-1918.com/rean_trincea_frasche_23.htm (letöltés dátuma: 2012.10.31.)

23. ábra: <http://nagyhaboru.blog.hu> (letöltés dátuma: 2012.09.29.)

24. ábra: <http://period6ww1battles.wikispaces.com/Isonzo+Front> (letöltés dátuma: 2012.09.29.)

25. ábra: <http://www.reenactor.net/ww1/morsels/isonzo> (letöltés dátuma: 2012.10.09.)

26. ábra: <http://www.isonzofront.net.au.net/index1.htm> (letöltés dátuma: 2012.09.29.)

27. ábra: uo.

28. ábra: http://nagyhaboru.blog.hu/2010/09/29/a_doberdo_fogalma (letöltés dátuma: 2012.09.29.)

29. ábra: <http://tomclarkblog.blogspot.hu/2010/06/ungaretti-san-martino-del-carso.html> (letöltés dátuma: 2012.10.18.)

30. ábra: Pilch: i. m. 251. p.

Bibliográfia

- BALCK, Wilhelm: *Entwicklung der Taktik im Weltkrieg*. R. Eisenschmidt, Berlin, 1922.
- BURGDORFF, Stephan – WIEGREFE, Klaus: *Az első világháború: a 20. század őskatasztrófája*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.
- CSIKÁNY Tamás: *Az első világháború eseményei és hadművészete*. ZMNE, Budapest, 2010.
- ELLIS, John: *Eye-Deep in Hell: Trench Warfare in World War*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989.
- GALÁNTAI József: *Az I. világháború*. Korona Kiadó, Budapest, 2000.
- GALÁNTAI József: *Magyarország az első világháborúban 1914-1918*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- GALÁNTAI József: *Szarajevótól a háborúig*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- GRIFFITH, Paddy: *British Fighting Methods in the Great War*. Frank Cass Publishers, London, 1996.
- HERBER – MARTOS – MOSS – TISZA: *Történelem 6*. Reáltanoda Alapítvány, Budapest, 2002.
- HM HIM Hadtörténelmi Levéltár: *A Délnyugati Arcvonalparancsnokság iratai. II. 104. k.u.k. Kommando der Südwestfront*. Op. Nr. 12. - 43.465. (80. doboz 12 663 sz.)
- HM HIM Hadtörténelmi Levéltár: *A XV. hadtest iratai. II. 134. k.u.k. XV. Korpskommando*. Op. Nr. 804. - 1882. (516. doboz 667/16. sz.)
- HM HIM Hadtörténelmi Levéltár: *A XVI. hadtest iratai. II. 135. k.u.k. XVI. Korpskommando*. Op. Nr. 1085. - 2009. (520. doboz 1000/10. sz.)
- HORVÁTH Csaba: *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai: egyetemi tankönyv*. ZMNE, Budapest, 1999.
- HORVÁTH Csaba: *Hadtörténelem III.: egyetemi tankönyv*. ZMNE, Budapest, 2011.
- JULIER Ferenc: *1914-1918 - A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.
- KEEGAN, John: *Az első világháború*. Európa Kiadó, Budapest, 2010.
- LIDDELL HART, Basil Henry: *Stratégia*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- LIFFA Aurél: *Pécstől Isonzóig*. Püski, Budapest, 2012.

LUKACHICH Géza: *A Doberdó védelme az első isonzói csatában*. Athenaeum, Budapest, 1918.

LUPFER, Timothy T.: *The Dynamics of Doctrine: The Changes in German Tactical Doctrine During the First World War*. Combat Studies Institute, Fort Leavenworth, Kansas, 1981.

NICOLLE, David: *The Italian Army of World War I*. Osprey Publishing, Oxford, 2003.

Osztrák-magyar öröskönyv. Diplomáciai akták a háború előzményeinek történetéhez. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1915.

PINTÉR – RÓZSAFI – STENCINGER: *Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében*. Hibernia Nova Kiadó, Budapest, 2009.

SCHINDLER, John R. : *Isonzo: the forgotten sacrifice of the Great War*. Praeger Publishers, Westport, 2001.

SIMKINS, Peter - JUKES, Geoffrey - HICKEY, Michael: *The First World War – The War to End All Wars*. Osprey Publishing, Oxford, 2003.

SIPOS Gyula: *17-esek a világháborúban*. Székesfehérvár, 1937.

SZABÓ László: *Doberdo, Isonzo, Tirol*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.

SZÁNTÓ Imre: *Az európai hadszínterek katonaföldrajza*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1964.

SZIJJ Jolán - RAVASZ István: *Magyarország az első világháborúban: lexikon A-Zs*. Petit Real Könyvkiadó, Bp. 2000.